

LEF EN LIEFDE VOOR LEIDEN

Het kan wél

Verkiezingsprogramma
D66 Leiden
Gemeenteraadsverkiezingen 2026

The logo consists of a solid green square. Inside the square, the letters 'D66' are written in a bold, white, sans-serif font. The 'D' is slightly larger than the '66'.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord van de lijsttrekker

Vijf doorbraken voor de Leidse regio

Waar wij ons voor inzetten

1. [Vrijheid in een onzekere wereld, het kan wel](#)
2. [Iedereen verdient een fijn thuis](#)
3. [Een groene, klimaatbehoudende en energiezuinige gemeente](#)
4. [Bereikbaarheid voor iedereen](#)
5. [Sterke en toekomstgerichte economie](#)
6. [Niemand laten vallen: een vangnet dat werkt voor iedereen](#)
7. [Onderwijs, kunst en cultuur maken de mensen](#)
8. [Studenten als spil in de Leidse regio](#)
9. [Werken aan de gezondste generatie ooit](#)
10. [De democratie, dat zijn wij](#)
11. [Sterk door samenwerking: regionaal versterken van lokale kracht](#)
12. [Financiële uitgangspunten](#)

Onze drijfveren

VOORWOORD

[Het voorwoord is niet amendeerbaar en komt in de finale versie. Het wordt geschreven door de lijsttrekker van elke gemeente.]

Het kan wél in de Leidse regio

De Leidse regio – Leiden, Leiderdorp, Katwijk, Oegstgeest en Voorschoten – is een historische regio met een eeuwenlange traditie van vrijheid, wetenschap en vernieuwing. Hier is ruimte voor dromen én doen. We bouwen voort op het landelijke D66-programma en kiezen lokaal voor echte vooruitgang. Met lef, met visie en met een open blik naar de toekomst.

Wij geloven in een regio waar iedereen mee kan doen. Waar vrijheid voelbaar is op straat, in de klas, in de zorg en online. Een regio waar we samen bouwen aan een gezonde, groene en kansrijke toekomst. Want dat kan wél.

Onze vijf doorbraken voor de Leidse regio

1. Meer dan 10 nieuwe buurten – een thuis voor iedereen

De woningnood doorbreken we lokaal. We bouwen meer dan tien nieuwe, groene buurten, binnen en rond onze gemeenten. Met betaalbare koop- en huurwoningen, ruimte voor studenten, starters, gezinnen en senioren. Met scholen, huisarts, sport en OV dichtbij.

- Wij bouwen 10 nieuwe buurten in de regio;
- Wij verbinden een Groene Beestenmarkt, Kaasmarkt, Singelpark en PanoramaPark met ruimte voor sport en gezelligheid;
- Innovatieve woonvormen voor jongeren én senioren;
- Snellere procedures en meer regie door gemeenten bij woningbouw.

2. Onderwijs op maat voor iedereen

Onderwijs is de motor van gelijke kansen. Hier, in de regio van de oudste universiteit van Nederland, maken we leren persoonlijker en toegankelijker.

- Investeren in de huisvesting van scholen;
- Meer maatwerk en talentontwikkeling in het VO en MBO;
- Sterke samenwerking tussen scholen, wetenschap en bedrijfsleven;
- Brede ondersteuning voor leerlingen, van jong tot jongvolwassen.

Iedere leerling verdient een toekomst die past bij zijn of haar talent.

3. Betaalbare, groene energie van regionale bodem

We versnellen de energietransitie – samen met inwoners, bedrijven en kennisinstellingen.

- Voortbouwen op het Nationale isolatieoffensief, niemand mag in de kou zitten;
- Netbewuste laadpalen, woningen en energy hubs maken ruimte op het elektriciteitsnet;
- Wij ondersteunen en stimuleren energiegemeenschappen;
- Wij werken regionaal aan een robuust energiesysteem.

4. Een nieuwe, toekomstbestendige en slimme economie

De Leidse regio is een internationale kennis- en innovatieregio. We versterken die positie – en zorgen dat iedereen profiteert. Hier groeien banen van de toekomst.

- Fors investeren in biotech, life sciences & health;
- Ruimte voor startups, scale-ups, mkb en ZZP'ers;
- Meer praktijk- en technologie-onderwijs;
- Betere bereikbaarheid: lightrail, fietsnetwerk en groene mobiliteit.

5. De gezondste generatie ooit – jong én oud

Gezondheid begint in de wijk en begint bij preventie. We bouwen aan vitale dorpen en steden. Samen maken we de Leidse regio de gezondste plek om op te groeien en oud te worden.

- Sport en bewegen dichtbij: van sporthal tot wandelroute;
- Gezonde scholen en een rookvrije generatie;
- Buurteams en wijkzorg dichtbij mensen;
- Goede ouderenzorg, inclusief moderne woonzorgconcepten;
- Mentale gezondheid en preventie centraal.

Vrijheid als kompas

Vrijheid is hier geboren – van de Leidse Ontzet-traditie tot de eerste moderne universiteit. Vrijheid betekent keuzes kunnen maken, jezelf kunnen zijn, toegang hebben tot kansen.

We blijven bouwen aan een regio die open, vrij en verdraagzaam is. Waar iedereen meedoet, ongeacht achtergrond, wie je bent of van wie je houdt. Waar democratie werkt – van buurtinitiatief tot raadszaal.

De Leidse regio heeft het in zich.

Het kan wél.

En wij gaan het doen.

1. Vrijheid in een onzekere wereld, het kan wel

Met vrijheid openen we ons verkiezingsprogramma. En dat is niet voor niets. Het is de basis voor alles. Voor D66 betekent vrijheid dat iedereen zichzelf mag zijn, mee mag doen en een stem krijgt. Maar ook het principe dat vrijheid niet alleen voor een paar mensen is, maar voor ons allemaal. Vrijheid bestaat pas echt als iedereen de kansen en mogelijkheden heeft om echt vrij te zijn en als we rekening houden met toekomstige generaties. Zo bouwen we samen aan een samenleving die recht doet aan iedereen en waar politiek van iedereen is.

De wereld is – ten opzichte van vier jaar geleden – onzekerder, onveiliger en onvoorspelbaarder geworden. Mensen zijn op de vlucht voor oorlog of noodweer. Autocratische leiders openen de aanval op de oppositie, rechters en journalisten. Populisten zaaien angst en verdeeldheid. Te midden van deze onzekerheid is de Leidse regio een baken rust en stabiliteit. Leiden is al eeuwenlang een bruisende stad waar iedereen welkom is. Dat is mede te danken aan de inzet van D66 in de colleges en gemeenteraden. Onze wethouders en raadsleden zijn gericht op samenwerken en verbeteren met inwoners en andere partijen de leefbaarheid in onze stad. Bewoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties denken mee over lastige keuzes.

Wij werken aan een regio waar iedereen welkom is, iedereen zich veilig voelt en zichzelf kan zijn, ongeacht geaardheid, geslacht/gender, afkomst of inkomen. Een plek waar je 's nachts veilig over straat kunt, waar slachtoffers van seksueel geweld steun en hulp krijgen, waar mensen met verward gedrag zorg ontvangen in plaats van straf, en waar iedereen een thuis kan vinden. We koesteren onze vrijheid en tonen respect voor elkaar — iets wat zichtbaar is in de vele verenigingen, buurtinitiatieven en vrijwilligers die onze regio rijk is. In een drukke regio als de Leidse zijn verdraagzaamheid en samenwerking onmisbaar. Elkaar helpen en zorgen dat verschillen ons sterker maken. Daarom strijdt D66 voor gelijke kansen en gelijke rechten – voor iedereen, altijd, overal.

DOELSTELLINGEN

- D66 vergroot de vrijheid en veiligheid om te zijn wie je bent.
- Digitaal leven we net zo veilig als fysiek.
- Door met elkaar rekening te houden vergroten we de leefbaarheid en vrijheid voor iedereen.

33 **D66 vergroot de vrijheid en veiligheid om te zijn wie je bent**

34 D66 vindt het belangrijk dat iedereen gezien wordt en dat mensen zelf regie hebben over hun leven.
35 Wij duwen mensen niet in hokjes en laten mensen ook niet in hokjes duwen.

- 36
- 37 ● **Met vele andere Nederlanders eisen wij de nacht terug!** Om nachtelijke criminaliteit te
38 voorkomen en te beperken, wil D66 dat er periodiek overleg is tussen de gemeente, de politie
39 en de betrokken partijen zoals bewoners en bedrijven. Wij maken gezamenlijk een top 5
40 onveilige plekken per buurt en pakken die met voorrang aan. D66 vindt dat zowel politie als
41 BOA's in de nacht duidelijk aanwezig moeten zijn op deze plekken. Met kunstenaars geven wij
42 licht aan het donker.
- 43
- 44 ● Huiselijk geweld en partnergeweld vraagt meer aandacht. Wij lobbyen landelijk voor
45 Nederlandse vertaling van de Britse **Clare's law**. Vrouwen kunnen hierdoor bij de politie
46 controleren of hun (potentiële) partner een geweldsgeschiedenis heeft. Veiligheid van
47 vrouwen gaat boven privacy van agressieve veelplegers.
- 48
- 49 ● D66 wil dat er regionale **Psycholances** komen voor 24/7 acute psychiatrische hulp op straat en
50 voor inwoners. Mensen met onbegrepen gedrag verdienen hulp en moeten niet onnodig
51 gecriminaliseerd worden. Dat is beter voor hen en voor de omgeving.
- 52
- 53 ● D66 wil dat in de introweken van de studentenvereniging stilgestaan wordt bij de '**Ben je**
54 **oké?-campagne**'. We gaan daarover in gesprek met de organiserende commissies en
55 studentenverenigingen en verbinden deelname hieraan desnoods aan de subsidie of
56 vergunning.
- 57
- 58 ● D66 staat voor het **demonstratierecht**. Wij vragen van de burgemeester dat hij de politie inzet
59 om betogers te beschermen zodat zij kunnen protesteren, ongeacht het onderwerp. Van
60 demonstranten verwachten wij dat zij respectvol en vreedzaam omgaan met de politie en
61 buurtbewoners. Demonstreren is geen vrijbrief voor wangedrag.
- 62
- 63 ● D66 staat voor **gelijkwaardigheid** tussen alle mensen. Helaas, onder invloed van social media,
64 wordt er steeds negatiever gesproken en gedacht over vrouwen en minderheden. D66 gaat
65 met het onderwijs in gesprek over voorlichting op middelbare scholen.
- 66
- 67 ● We staan pal voor de **rechten van lhbtq+mensen**. Iedereen moet zichtbaar zichzelf kunnen
68 zijn. Discriminatie, geweld en andere vormen van uitsluiting zijn onacceptabel. D66 is blij dat
69 de Pride jaarlijks in Leiden gevierd wordt. D66 blijft enthousiast meevaren met de Canal Pride.
- 70
- 71 ● In parkeergarages en andere publieke plekken bereiden we ons voor op noodsituaties en
72 maken we onze **samenleving weerbaarder**. D66 wil dat publieke gebouwen en garages
73 multifunctioneel worden gebruikt, bijvoorbeeld ook voor veiligheid. Hier kan dan ruimte
74 worden gemaakt voor onder andere een robuust energiesysteem met batterijopslag, schoon
75 water, voedsel en schuilplekken.

- D66 is in beginsel tegen **cameratoezicht en preventief fouilleren**. Slechts als er een hele duidelijke, dringende en bijzondere noodzaak voordoet, zou D66 kunnen instemmen met zulke maatregelen. In zo'n geval kan het alleen gaan om tijdelijke inzet die goed gereguleerd en gecontroleerd wordt. D66 ziet op dit moment in Leiden geen situaties waarin cameratoezicht of preventief fouilleren nodig zijn.
- Mensen met een beperking hebben recht om **gelijkwaardig** aan de Leidse samenleving deel te nemen. D66 spant zich altijd in wanneer deze gelijkwaardigheid onder druk komt te staan.

D66 beschermt jouw vrijheid ook online

D66 vindt het belangrijk dat mensen zich niet alleen op straat, maar ook online vrij, veilig en weerbaar voelen. De online wereld is net zo goed onderdeel van ons leven en daar net zo goed mee omgaan als op straat. [zin herformuleren] Digitale vrijheid betekent dat mensen zichzelf kunnen zijn zonder angst voor controle, misbruik of dreiging. De gemeente heeft daarin een verantwoordelijkheid.

- D66 wil dat iedere gemeente in onze regio structureel investeert in **digitale veiligheid**. De gemeente moet goed omgaan met de persoonsgegevens van inwoners en dus de ICT-infrastructuur op orde hebben. Dat betekent stevig budget, duidelijke bestuurlijke verantwoordelijkheid en jaarlijkse evaluaties. Digitale veiligheid nemen wij net zo serieus als fysieke veiligheid.
- D66 laat niemand in een digitaal hokje duwen. Algoritmes en systemen die leiden tot uitsluiting, discriminatie of oncontroleerbare profilering horen niet thuis in onze gemeente. **Digitale rechtvaardigheid** is een mensenrecht. Wij blijven ons inzetten tegen digitale systemen die zonder tussenkomst van een menselijke check keuzes maken die mensen raken. Wij maken een lijst van onze algoritmes en voegen deze toe aan het nationale algoritmeregister.
- D66 vindt dat inwoners en ondernemers **weerbaar** moeten zijn tegen online oplichting, haat en desinformatie. Hier moet op school al mee worden begonnen. Volgens D66 wordt de bibliotheek hét punt om inwoners, ondernemers en scholen daarbij te helpen, bijvoorbeeld met trainingen, **cyberambassadeurs** en bewustwordingscampagnes. Wie online de weg kwijt raakt, verdient steun, geen verwijten.
- D66 wil dat de gemeente **cyberaanvallen** kan opvangen. Daarom oefenen we in de regio samen crisisscenario's, net als bij brand of overstroming. Samen doen we zware penetratietesten en schakelen we ethische hackers in. Als systemen plat gaan, moet de gemeente weten wat te doen — ook digitaal moet het bestuur paraat staan!
- Wat D66 betreft spreekt de gemeente zich luid en duidelijk uit tegen het **online shamen van slachtoffers** door beelden van strafbare feiten te delen. De gevolgen hiervan zijn soms groter dan van het misdrijf zelf. Normeren gaat hand in hand met voorlichting aan ouders en kinderen. De gemeente neemt hiervoor het initiatief.

- D66 vindt dat je moet kunnen vertrouwen op de digitale systemen van je gemeente. Alle hardware en gegevensopslag van de gemeente moeten fysiek binnen Europa gevestigd zijn en privacy moet gewaarborgd zijn. **Goedkoop mag nooit onveilig betekenen.**
- D66 stimuleert **regionale samenwerking** en samenwerking binnen de veiligheidsregio Hollands-Midden. De gemeenten in de veiligheidsregio moeten kennis delen, incidenten samen aanpakken en zonder gêne leren van elkaars fouten. Digitale dreiging stopt niet bij de gemeentegrens – onze bescherming dus ook niet.
- Als inwoner moet je ervan uit kunnen gaan dat de gemeente goed omgaat met jouw persoonsgegevens. De gemeente moet het goede voorbeeld geven, daarom veronderstellen wij een **digitale basisvaardigheid** van alle ambtenaren die met persoonsgegevens omgaan.
- Bescherming van de privacy mag er niet toe leiden dat inwoners en ondernemers telkens hun persoonsgegevens opnieuw met de gemeente moeten delen. Wat bij de gemeente bekend is, wordt opnieuw gebruikt. **Onnodige bureaucratie** wordt voorkomen. Gegevens worden actueel gehouden en goed beveiligd.
- D66 wil dat **gezichtsherkenning** in de openbare ruimte alleen wordt ingezet binnen wettelijke en ethische kaders. Vrij kunnen bewegen zonder digitale schaduw is een mensenrecht. Technologie moet mensen dienen, niet controleren.
- D66 wil dat mensen **transparant** kunnen zien wat de gemeente digitaal over hen weet en doet. Elke inwoner heeft het recht dit op te vragen. Digitale dienstverlening moet altijd beschikbaar zijn en eerlijk, veilig en toegankelijk zijn – ook voor mensen die digitaal minder vaardig zijn. Zo nodig biedt de gemeente hulp.

Door met elkaar rekening te houden vergroten we de leefbaarheid en vrijheid voor iedereen

In een drukke regio als de onze is het belangrijk dat we elkaar de ruimte geven, doordat we weten wat we van elkaar kunnen verwachten. Daarom maken we samen afspraken — over hoe we met elkaar en onze omgeving omgaan. Voor D66 geldt: afspraak is afspraak. Handhaving hoort daarbij, vanuit de menselijke maat. Het is niet om te straffen, maar om te zorgen dat het eerlijk blijft en dat we op elkaar kunnen rekenen. Want juist als regels worden nageleefd, ontstaat er vrijheid voor iedereen.

- Wat D66 betreft krijgt iedereen een **tweede kans** bij kleine overtredingen. De overheid is geen boetemachine. Als er een overtreding wordt vastgesteld, krijgt in beginsel iedereen de eerste keer een waarschuwing. Bij dreigend gevaar of misdrijven wordt er wel meteen doorgepakt.
- **Buurtbewoners** worden betrokken bij de veiligheid van de buurt. Samen met het gemeentebestuur en de politie benoemen de buurtbewoners de belangrijkste problemen en maken ze afspraken over wat er wordt aangepakt. Voorbeelden van andere gemeenten, zoals 'Buurt Bestuurt' uit Rotterdam, worden hiervoor overgenomen.

- 161 • D66 zet handhaving door BOA's in voor **het verbeteren van de leefomgeving**. Zij controleren
162 dus op overlast in parken en op straat, op afval, geluidsoverlast, seksuele intimidatie en
163 verkeersveiligheid.
164
- 165 • D66 wil extra BOA's die controleren op de veiligheid en naleving **op het water**. Met
166 laagdrempelig toezicht voorkomen we ongelukken. Op drukke dagen ziet het zwart van de
167 mensen en regelmatig missen boten elkaar rakelings.
168
- 169 • D66 wil dat de burgemeester toeziet op een **goede samenwerking** tussen de politie en de
170 gemeentelijke BOA's om ervoor te zorgen dat er geen gaten vallen in de handhaving.
171
- 172 • Politie en burgemeester moeten **drugsoverlast** streng aanpakken. Dit is een criminele markt
173 waar veel gevaar van uitgaat en die voor veel overlast zorgt. Coffeeshops zijn in een kwetsbare
174 positie omdat de toelevering van softdrugs nog steeds niet gelegaliseerd is. Toch moeten zij
175 wel hun plek in Leiden behouden. D66 wacht de uitkomsten van het landelijke wietexperiment
176 af in de hoop dat ook Leiden in de toekomst gelegaliseerde wietteelt toestaat.
177
- 178 • Er moet voldoende capaciteit zijn voor **wijkagenten**. De wijkagent kan samen met inwoners,
179 ondernemers en scholen makkelijker problemen signaleren en sneller ingrijpen. De wijkagent
180 moet kunnen steunen op voldoende blauwe collega's en andere instanties om ook echt het
181 verschil te kunnen maken.
182
- 183 • Voor ieders veiligheid is het essentieel dat **de wijkagent zichtbaar en aanspreekbaar** is. Door
184 on- en offline aanwezig te zijn, is de politie ook benaderbaar voor jongeren.

2. Iedereen verdient een fijn thuis

Een goed leven begint met een prettig huis, in een buurt waar je je thuis voelt met winkels, school, huisarts en opvang dichtbij. Wonen is een sociaal grondrecht. Dat houdt in dat iedereen in een veilige, levendige buurt moet kunnen wonen, met speelplekken, groen, goede voorzieningen en ruimte voor ontmoeting. In Leiden is de afgelopen tien jaar een dorp in een stad gebouwd, met 8500 nieuwe woningen. D66 werkt samen met bewoners en woningcorporaties aan levendige buurten, met groen, winkels en speelplekken waar je elkaar ontmoet. We bouwen met het oog op de lange termijn – tot ver na 2050 omdat ook toekomstige generaties een fijn thuis verdienen.

De realiteit is dat het vinden van een (duurzame) woning steeds moeilijker is. Ook in Leiden en de regio laat het huizentekort zich voelen. Huizen zijn onbetaalbaar, jongeren wachten jaren op hun eerste eigen plek en oudere mensen kunnen geen geschikte woning vinden. Ook hele beroepsgroepen, zoals leraren, agenten en zorgverleners komen er niet tussen. Dat is oneerlijk. D66 wil dat iedereen, jong of oud, starter of senior, student of statushouder, een dak boven zijn hoofd heeft.

Daarom zijn er in onze regio ook doorbraken nodig. Wij maken woningdelen makkelijker en bouwen tien nieuwe buurten in de Leidse regio, nabij voorzieningen en in een groene omgeving. Wij zetten in op meer betaalbare woonruimte - van sociale huur tot koopwoningen. Woonruimte die jongeren de kans geeft om te starten, studenten helpt het huis uit te gaan, en ouderen de ruimte biedt om door te stromen naar een comfortabel en levensbestendig huis, met voorzieningen dichtbij. Voor mensen werkzaam in essentiële beroepen, zoals zorgmedewerkers en leraren, zorgen we voor betaalbare huur- en koopwoningen. Dat zij in de regio wonen helpt iedereen in de samenleving.

DOELSTELLINGEN

- Iedereen heeft recht op een veilig thuis.
- De gemeente voert regie en pakt de wachtlijsten aan.
- Betaalbare woningen nabij voorzieningen in een groene omgeving.
- Nieuwe woningen bouwen voor starters, studenten en ouderen.
- Woningen worden duurzamer en zijn klaar voor een warmer klimaat.
- De straat geeft plezier!
- Deze locaties pakken wij aan.

Iedereen heeft recht op een veilig thuis

Een thuis is een basisvoorwaarde voor een veilig bestaan en we werken hard om dat voor iedereen mogelijk te maken. In de Leidse regio vangen we vluchtelingen op, en bieden we statushouders een nieuwe start. D66 vindt het belangrijk dat we daarmee doorgaan. Wij willen in de Leidse regio kijken hoe we in samenwerking met de andere gemeenten aan de landelijke opdrachten en de lokale noodzaak kunnen voldoen.

- D66 heeft de afgelopen tien jaar 8.500 woningen in Leiden gebouwd, een topprestatie! De komende 7 jaar bouwen wij er 11.000 bij, op een totaal van 30.000 in de regio (Holland Rijnland). Deze ambitieuze plannen voor **méér woningen** zorgen ervoor dat iedereen gelijke kansen heeft op een vrij en gelukkig leven. Wij hebben speciale aandacht voor starters, studenten en ouderen die willen doorstromen en zo ruimte maken voor gezinnen.
- D66 wil dat **essentiële beroepen**, zoals leraren, zorgmedewerkers of agenten voorrang kunnen krijgen op een woning in de Leidse regio.
- Er moeten meer **noodwoningen** komen. Dat zijn woningen die voor maximaal een half jaar gehuurd kunnen worden, bijvoorbeeld in het geval van scheiding, verhuizing of huiselijk geweld. D66 wil dat de gemeente hierover in gesprek gaat met de woningbouwcorporaties en andere verhuurders in de regio.
- Niemand hoort op straat te slapen. Daarom zorgt D66 dat er in de zomer en winter voldoende **gratis nachtopvang met maaltijd** is voor daklozen. Bedelen voor toegang tot nachtopvang is mensonwaardig en dan niet meer nodig. D66 wil dat het bedelverbod opnieuw wordt ingevoerd en dat er ook op wordt gehandhaafd. Met name bij het station.
- D66 wil **dakloosheid voorkomen**. Wij zorgen voor goede samenwerking met scholen, jeugdzorg, huisartsen en het hele netwerk rondom jongeren om op tijd problemen te signaleren. Wij helpen jongeren tot 23, niet tot 18. Wij bieden hulp met schuldenpreventie en budgetcoaching gericht op jongeren en zorgen voor woonruimte waar jongeren terecht kunnen, met of zonder begeleiding. Daarnaast versterken wij de samenwerking met bureau leerrecht zodat meer jongeren, ook boven de 18, een startkwalificatie halen.
- D66 wil **dakloosheid verhelpen**, want iedereen heeft een veilige slaapplek nodig. D66 wil daarom dat we meer woningen met bijbehorende zorg realiseren voor deze groep kwetsbare mensen waar vaak multiproblematiek zoals onbegrepen gedrag en ernstige verslaving achter schuil gaat.
- D66 wil dat er in Leiden opvang beschikbaar blijft voor **Oekraïners**. Gezinnen moeten hier kunnen wonen, leven en leren tot die verschrikkelijke oorlog voorbij is.
- D66 wil dat mensen die vluchten voor oorlog en geweld in de Leidse regio worden opgevangen, conform de afspraken van de **Spreidingswet**. Wij werken met de omliggende gemeenten om dit samen te realiseren.

- Volgens D66 moeten alle nieuwkomers met **recht op een paspoort** deze snel krijgen om volwaardig mee te kunnen doen. Daarom voorkomen wij onnodige bureaucratie en kan elke nieuwkomer binnen enkele maanden een paspoort ophalen.
- D66 zorgt ervoor dat **nieuwkomers** (statushouders) die in Leiden een woning hebben, hartelijk worden ontvangen. Aan hen worden meteen taallessen en een taalbuddy aangeboden, zij krijgen een Sleutelpas voor goedkopere toegang tot culturele instellingen en sportclubs, en ze worden wegwijs gemaakt in het sterke verenigings- en vrijwilligersleven van Leiden. De gemeente helpt deze Nieuwkomers bij het vinden van werk waarbij hun talenten benut worden.
- D66 zorgt ervoor dat **nieuwkomers** (expats) die in Leiden een woning hebben, hartelijk worden ontvangen. Wij zorgen voor een goede dienstverlening in deze regio waar zo veel kenniswerkers komen wonen, werken en leven.

De gemeente voert regie en pakt de wachtlijsten aan

In de regio zijn te weinig betaalbare huizen, wachten jongeren jaren op hun eerste eigen plek en kunnen oudere mensen geen geschikte woning vinden om door te stromen. De gemeente blijft daarom stap voor stap aan de slag met de ontwikkeling van nieuwe woonruimte in onze stad.

- D66 wil dat het gemeentebestuur actief de regie neemt, zodat **iedereen een thuis** heeft. Wij schuwen geen maatregelen. Regie betekent actief grondbeleid, de hoogte in, parkeernormen omlaag, versimpelde eisen en verruiming in vergunningen voor splitsen, optoppen, verkameren en hospitaverhuur. Wij maken wonen mogelijk. Het kan wél.
- Net als projectontwikkelaars moeten **woningbouwcorporaties** van de gemeente de ruimte krijgen om nieuwe projecten voor betaalbare woningen van de grond op te starten en op te bouwen.
- De Leidse regio is **één woningmarkt**. Daarom maakt D66 via de Holland Rijnland Woondeal afspraken met het Rijk, de provincie en buurgemeenten over de planning van woningen: wie bouwt wat en voor welke doelgroep.
- D66 wil dat een wijk samen met bewoners wordt opgeknapt of ingericht. **Vóór bewoners en mét bewoners**. Het is aan de gemeente om de regie te houden, het maken van de plannen te faciliteren, alle belangen in beeld te brengen, het algemeen belang te vertegenwoordigen en uiteindelijk knopen door te hakken. Zorgvuldig, slagvaardig en flexibel.
- Het is belangrijk dat **wonen en werk dicht bij** elkaar liggen. Dit voorkomt reisbewegingen en zorgt voor levendigheid. D66 wil bedrijvigheid in de regio behouden en uitbreiden. Ook steunen wij initiatieven als Stichting Huisvesting Werkende Jongeren.
- Geen enkele Leidenaar mag in de **schimmel** zitten. D66 wil dat de gemeente in de prestatieafspraken met de corporaties afspraken maakt over een gezonde woonomgeving.

Betaalbare woningen nabij voorzieningen en in een groene omgeving

In een fijn huis is het pas prettig wonen als er een supermarkt, dokter en school in de buurt is. Ook moet er ruimte zijn voor rust en groene ruimte. Bij bouwplannen letten we hier scherp op. Wij gaan voor een combinatie van wonen, voorzieningen en groen.

- D66 bouwt in de Leidse regio alleen binnen de bestaande bebouwing, met oog voor groen, schaal en schoonheid. **De polders en parken blijven groen.**
- D66 wil een **groennorm** en een **levendigheidsnorm** (voor bedrijvigheid, voorzieningen en gezelligheid). Zo zorgen wij voor een leefbare stad nabij voorzieningen in een groene omgeving.
- D66 bouwt alleen woningen als er ook ruimte is voor **voorzieningen in de buurt**, zoals een huisarts, supermarkt of buurthuis. Die eis wordt een voorwaarde voor een omgevingsvergunning, waarbij we afspraken vastleggen tegen maatschappelijke prijzen. Versterking van voorzieningen en infrastructuur gaat vooraf aan de nieuwbouw.
- Wij willen de mogelijkheden voor **woningdelen verruimen**, zodat meerdere huishoudens in een woning kunnen wonen. Mensen met een uitkering moeten ook een woning kunnen delen. Hospitaverhuur tot drie personen wordt vergunningvrij toegestaan.
- D66 toetst bij alle hoogbouw op **hoogwaardige architectuur** en zorgt voor **levendigheid, toegankelijkheid en groen op straatniveau**. Daarmee sluiten we aan op de menselijke beleving en ontwikkelen we de karakteristieke uitstraling van onze gemeente. We willen geen anonieme blokken die oude wijken overschaduwen.
- D66 wil bij de ontwikkeling van nieuwe projecten **toekomstige bewoners** middels een raad voor woningzoekenden een stem geven. Deze raad adviseert de gemeente en geeft inbreng op nieuwe projecten. Leiden werkt hier samen met de woonbond.

Nieuwe woningen bouwen voor starters, studenten en ouderen

D66 zet vol in op betaalbare woningen en wil vooral nieuwe huizen bouwen voor starters, studenten en ouderen uit Leiden en de regio. Als er doorstroming op de woningmarkt ontstaat, dan komen er huizen vrij voor gezinnen en alleenstaanden.

- D66 kiest voor **betaalbare woningen** voor jong en oud. D66 staat voor ten minste $\frac{2}{3}$ betaalbare woningbouw bij nieuwe projecten (sociale huur, middenhuur en betaalbare koop voor starters en alleenstaande ouderen), waarvan ten minste $\frac{1}{3}$ sociale huurwoningen die worden gerealiseerd door woningcorporaties.
- D66 wil voor iedereen een passende woning en dus bouwt D66 voor **starters, studenten en senioren**. D66 kiest voor gemengde wijken waar mensen met verschillende inkomens en achtergronden samenleven.

- D66 houdt rekening met de specifieke **woonwensen van mensen met een beperking** en vraagt aandacht voor hun woningnood door speciale projecten of door ruimte te maken in elk nieuwbouwproject.
- D66 wil dat mensen met **essentiële beroepen** zoals leraren, mensen met een beperking, zorgmedewerkers of statushouders voorrang kunnen krijgen.
- D66 wil dat er meer passende woningen komen voor **ouderen die zelfstandig willen blijven** wonen binnen de eigen wijk, maar wel uit die onhandige gezinswoning weg willen. Nu blijven ouderen vaak noodgedwongen in een woning wonen die voor hen te groot is en waar een gezin graag in zou trekken.
- Door de (potentiële) bewoners en zorgpartijen bij de planvorming te betrekken, realiseert D66 woningen die in de behoefte van deze doelgroep voorzien, bij voorkeur in **hun vertrouwde wijk**.
- Op meerdere plekken in de gemeente wijzen we plekken aan waar **levensloopbestendig** wonen centraal staat. Samen met zorgaanbieders, welzijnswerk en woningcorporaties kijken we wat nodig is om hier gezond en veilig oud te worden. Wij willen meer voorbeelden zoals Beresteijn en Bijdorp in Voorschoten.
- D66 wil dat de gemeente samen met de omliggende gemeenten in de Leidse regio, de Universiteit, Hogeschool en de MBO's, de studentenverenigingen en de woningcorporaties een **regionaal plan** maakt om meer studentenhuisvesting te realiseren.
- D66 maakt werk van **doorstroming**. In de prestatieafspraken met woningcorporaties legt D66 vast dat ze zich actief inzetten om ouderen die ze ondersteunen tijdig naar een passende, levensloopbestendige woning te helpen verhuizen, liefst in hun eigen wijk, dichtbij hun bestaande netwerk. Denk daarbij aan voorrang, tijdelijk lagere huur of hulp bij het regelen van de verhuizing en een 1 op 1 ruilmogelijkheid.

Woningen worden duurzamer en zijn klaar voor een warmer klimaat

D66 blijft het verduurzamen van woningen aanjagen. Het isoleren van woningen is cruciaal in hete zomers en koude winters. Minder energiegebruik scheelt aanmerkelijk in de kosten en is beter voor het milieu.

- Elke nieuwe woning is **energiepositief of energieneutraal**. D66 bouwt natuurinclusief: met groene daken, gevels, opvang van regenwater en ruimte voor biodiversiteit. Deze eisen leggen we vast in de omgevingsvergunningen.
- Energiefixers van het MBO en Energiecoaches helpen mensen met het **verduurzamen** van hun huis. Dat is beter voor het milieu en scheelt hun in de portemonnee. D66 wil dat de gemeente met woningcorporaties en particuliere verhuurders in gesprek gaat om dit ook mogelijk te maken voor huurwoningen.

- 390 • Elke nieuwe woning wordt **netbewust** gebouwd om zo veel mogelijk ruimte op het net te
391 maken voor andere maatschappelijke ontwikkelingen zoals scholen, huisartsen, bedrijven,
392 laadpalen en andere voorzieningen.

393 **De straat geeft plezier!**

394 Als kind moet je op straat kunnen voetballen, tikkertje spelen, klauteren en stoepkrijten.
395 Buurtgenoten moeten elkaar kunnen ontmoeten. Iedereen moet buiten aan zijn gezondheid kunnen
396 werken. Daarvoor is ruimte nodig. D66 ziet kansen!

397

- 398 • D66 wil het mogelijk maken voor bewoners om in de zomer een aanvraag te doen voor een
399 ‘leefstraat’, om tijdens de schoolvakantie voor zes weken een straat af te sluiten en met
400 mobiel groen, speelvoorzieningen en picknicktafels een zomerse leefstraat te creëren.

401

- 402 • Voor de gezondheid en het plezier van onze kinderen worden op vrije veldjes **voetbal- of**
403 **hockeydoeltjes** en **basketbalringen** geplaatst. Speelpleintjes worden ingericht volgens de
404 ‘Schijf van Tien’, zodat kinderen worden uitgedaagd en hun motoriek ontwikkelen. Jongeren
405 moeten hier de mogelijkheid hebben om op een prettige manier bij elkaar te komen.

406

- 407 • De openbare ruimte wordt **sociaal ingericht**. Dat betekent dat er bankjes zijn om met elkaar
408 bij te kletsen en tafeltjes zijn om met buurtgenoten te picknicken of spelletjes te spelen.
409 Iedereen kan aan de gezondheid werken door te trainen op de sporttoestellen of door op
410 veldjes te dansen en muziek te maken.

411 **Deze locaties pakken we aan**

412 In Leiden liggen nog veel kansen op mooie woningen bij goede voorzieningen. Hiermee maken we
413 onze stad mooier en levendiger.

414

- 415 • D66 wil het **stationsgebied** en **Leiden Bio Science Park** ontwikkelen tot een werk- en
416 woonlandschap van de toekomst! Met een levendige woonomgeving, waar ook ruimte is voor
417 werken, winkelen en plezier maken. In dit innovatiekwartier zetten we in op aansprekende
418 ondernemers en betaalbare woningen voor starters, studenten en ouderen. Dit alles dicht bij
419 goede OV-verbindingen en deelmobiliteit.

420

- 421 • D66 bouwt ook door in de Westerpoort, de Oude industriezone, bij de Zwijger, het
422 Werninkterrein, Centrumgebied Zuidwest en de Lammenschans.

423

3. Een groene, klimaatbehendige en energiezuinige stad

Stel je een Leiden voor waar je kinderen buiten spelen in de schone lucht. Waar je energierekening laag blijft, omdat we zelf groene stroom opwekken. En waar de omgeving uitnodigt om te spelen, te ontmoeten en te ontspannen. Dat kan in Leiden.

Klimaatverandering vraagt dat we ons voorbereiden op de gevolgen van onstuimiger weer: storm, hitte, droogte en langdurige regenval. In de komende jaren zullen deze extremen steeds duidelijker een stempel op ons leven en onze stad drukken. Oude energiebronnen jagen deze verandering aan en ze jagen mensen op kosten ten bate van foute regimes.

Daarom kiest D66 voor een doorbraak: wij willen wateroverlast opvangen door klimaatadaptief te bouwen en hittestress tegengaan door meer schaduw en groen aan te brengen.

Klimaatbehendigheid noemen we dat. Wij helpen mensen bij meer mogelijkheden voor duurzamer energiegebruik en verlagen woonlasten door woningen te isoleren en energieneutraal te bouwen.

De schaarse ruimte in de regio benutten we door wonen, ondernemen en vrije tijd steeds te combineren, vanuit de overtuiging dat een groene leefomgeving ieders leven verbetert.

DOELSTELLINGEN

- In de Leidse regio zetten we maximaal in op besparing en duurzame energie.
- Het elektriciteitsnet helpen wij sneller uitbreiden en slimmer gebruiken.
- Wij bouwen en leven binnen de grenzen van onze aarde.
- Ruim baan voor slimme en duurzame mobiliteit.
- We maken de regio leefbaarder met meer groen en meer schaduw.
- Het water in de regio geeft ons kansen.
- Van vuurwerk genieten we samen.

In Leiden zetten we maximaal in op besparing en duurzame energie

We kunnen met elkaar veel doen om het energieverbruik en de hittestress terug te dringen in de zomer én de winter. Leiden maakt steeds meer gebruik van duurzaam opgewekte energie. D66 is klaar om daarbij het voortouw te nemen.

- D66 wil dat per gemeente en per wijk, samen met bewoners, wordt nagegaan welke **warmtemix** het beste is. Denk aan restwarmte uit Rotterdam, aardwarmte, warmte uit water of andere lokale bronnen of individuele oplossingen. Bewoners worden bij het onderzoek betrokken en worden betrokken bij de dilemma's.
- D66 sluit aan bij de landelijke en regionale doelstelling dat meer dan 50% van groene energieopwekking in **lokaal eigendom** moet geschieden. D66 stimuleert en faciliteert daarom initiatieven van lokale bedrijven en particulieren.
- D66 wil dat de gemeente de samenwerking aangaat met **lokale energiecoöperaties** voor de realisatie van energieprojecten waaraan inwoners en bedrijven kunnen deelnemen, naar het voorbeeld van Samenwerkingsovereenkomst van gemeente Katwijk met de Katwijkse Energie Coöperatie.
- D66 wil dat lokale energiegemeenschappen helpen om lokale, slimme systemen op te zetten met opwek, batterijen en slimme vraagsturing.
- D66 wil dat de gemeente in samenwerking met een energiecoöperatie ruimte schept voor kleinschalige warmte(proef-)projecten. Wij zijn vooral geïnteresseerd in kleine lokale initiatieven die ook netcongestie helpen verminderen.
- Met de gemeenten in de Leidse regio verkennen we de mogelijkheid van een **regionaal warmtebedrijf**. D66 beslist over wel of niet meedoen aan de hand van de volgende factoren: terugbrengen van CO2-uitstoot, leveringszekerheid, alternatieven, realisatietermijn, keuzevrijheid en betaalbaarheid voor inwoners. Steeds gaan we na of (toekomstige) technologische ontwikkelingen andere oplossingen aantrekkelijker maken, zoals netbewuste en slimme warmtepompen of kleine collectieven in gemeenschappen.
- De beslissing om een regionaal warmtebedrijf te benutten wordt wat D66 betreft zo veel mogelijk door de Leidse regio **gezamenlijk** genomen. Dat betekent dat de gemeenten samen de financiële kansen en risico's in kaart moeten brengen, met de afweging of deze collectieve oplossing passend is voor de eigen gemeente of wijk.
- D66 wil dat binnen het warmtebedrijf de **belangen worden geborgd** van de inwoners en ondernemers (de eindgebruikers). Inspraak en zeggenschap zijn uitermate belangrijk voor draagvlak.
- D66 wil dat Leiden in **2050** van het aardgas af is. Bestaande gebouwen worden wijk voor wijk aangepast aan duurzame alternatieven.

- 495 • D66 wil dat op de daken van **gemeentelijke gebouwen** zonnepanelen en -boilers geplaatst
 496 worden die elektriciteit en warmte opwekken. Lokale opwek en opslag dragen bij aan het
 497 tegengaan van netcongestie.
- 498
- 499 • D66 wil dat de gemeente de verduurzaming van de **sportverenigingen** mogelijk maakt,
 500 faciliteert en ondersteunt. De gemeente stelt zich actief en meedenkend op in de
 501 samenwerking met de sportverenigingen.
- 502
- 503 • Om bewoners en ondernemers te helpen het energieverbruik te verminderen en duurzame
 504 maatregelen te nemen, subsidiëren we een eerlijke vergoeding voor vrijwillige energiecoaches
 505 c.q. -fixers en de mogelijkheid van energie- en duurzaamheidsscans. Bewoners kunnen zo
 506 concreet op hun situatie **toegesneden advies** en krijgen.
- 507
- 508 • D66 stelt subsidies ter beschikking aan **inwoners met een laag inkomen** om hun huis te
 509 verduurzamen. Dat levert een extra bijdrage aan de energietransitie en brengt het
 510 energieverbruik en dus ook de energierekening van de inwoners omlaag. Energiefixers worden
 511 breder ingezet om kleine energiemaatregelen direct uit te voeren.
- 512
- 513 • De gemeente biedt voor woningeigenaren die bij de gemeente bekend zijn vanwege een
 514 uitkering of monumentenstatus **goedkope leningen** aan voor zulke duurzame maatregelen.
 515 Deze bewoners worden persoonlijk geïnformeerd over deze mogelijkheden van advies en
 516 goedkope leningen.
- 517
- 518 • D66 wordt blij van bewonersinitiatieven voor (lokale) duurzame energie zoals in de
 519 Merenwijk, de Vogelwijk, het Houtkwartier en de Mors. Zulke bewonersinitiatieven, zoals
 520 Energiek Leiden, worden door de gemeente **hartelijk ontvangen** en waar nodig ondersteund
 521 met snelle vergunningstrajecten en informatie van de energiecoaches.
- 522
- 523 • D66 wil dat het college de Omgevingsdienst opdracht geeft om te controleren of
 524 ondernemers de wettelijk **verplichte energiebesparende maatregelen** nemen. Als dat niet het
 525 geval is, gaan we eerst in gesprek en helpen wij bij de financiering. Als er geen concreet zicht
 526 is op verbetering, wordt er gehandhaafd.
- 527
- 528 • D66 **versoepelt de welstandsregels** zodat het mogelijk is om verduurzamingsmaatregelen te
 529 nemen, ook bij oude of monumentale panden in de binnenstad. Dat betekent dat
 530 zonnepanelen of -boilers vanaf straat zichtbaar mogen zijn, en dat in monumentale panden
 531 enkel glas vervangen mag worden door beter isolerend glas.
- 532
- 533 • Iedereen die **innovatieve oplossingen** voor duurzaam energiegebruik en energieopslag wil
 534 testen vindt in de gemeentebesturen in de Leidse regio een partner. Besturen waar D66 deel
 535 van uitmaakt werken, zo veel mogelijk regionaal, mee waar dat haalbaar en betaalbaar is.

Het elektriciteitsnet helpen wij sneller uitbreiden en slimmer gebruiken

Het energiesysteem verandert razendsnel. Wij gaan van fossiel naar voor een groot deel elektrisch. Dit zorgt nu en later voor netcongestie. Hierdoor kunnen onder andere scholen, bedrijven, ziekenhuizen en supermarkten niet op het net worden aangesloten. Het moet anders. Wij zetten ons in op het sneller bouwen van stations, slimmer benutten van het elektriciteitsnet en prioriteren van aansluitingen.

- D66 wil **sneller het elektriciteitsnet uitbreiden** door genoeg FTE's vrij te maken om proactief met Liander en TenneT (de netbeheerders) locaties te vinden voor nieuwe stations en huisjes in de wijken. Hier werken wij vernieuwend samen. Aan de netbeheerder vragen wij het zoekgebied en de voorwaarden, de gemeente maakt de afweging voor de juiste locatie(s).
- **Het elektriciteitsnetwerk kan slimmer gebruikt worden.** Wij gaan door met de bewustwordingscampagne en zetten in op maatschappelijk verantwoord netgebruik door netbewust bouwen van woningen, bidirectioneel laden van auto's en batterijbeleid. Waar mogelijk maken wij hier afspraken over en ondersteunen wij.
- Het ondernemersloket bevordert het invoeren van **groepscontracten** voor bedrijven en het tot stand komen van energiehubs/-gemeenschappen van bedrijven en andere innovatieve vormen om het elektriciteitsnet beter te benutten en stroomlevering zeker te stellen, binnen de grenzen van de netcongestie. Zo zorgen we dat het Leiden Bio Science Park kan blijven groeien.
- Door een groepje bedrijven aan te sluiten met een groepscontract ontstaan er extra elektriciteitsaansluitingen die door anderen gebruikt kunnen worden. D66 wil dat de gemeente **regels afspreekt** voor de verdeling van die extra ruimte. Op die manier kunnen die extra aansluitingen gebruikt worden voor bedrijven en publieke voorzieningen, zoals scholen, winkels en zorgcentra.
- D66 wil de **energieplanologische kennis** verder uitbreiden binnen de gemeente. Zo is ook het energetische deel van projecten beter te organiseren en te plannen.

Wij bouwen en leven binnen de grenzen van onze aarde

De aarde biedt ons veel, maar haar rijkdommen zijn niet oneindig. Grondstoffen, water, bodem en natuur vormen de basis van ons bestaan. Daarom moeten we bij de inrichting van onze leefomgeving en het gebruik van materialen altijd rekening houden met de grenzen van onze aarde en onze omgeving. D66 zet zich in voor een gemeente die duurzaam bouwt, grondstoffen hergebruikt en verspilling tegengaat.

- Bij de inrichting en planning van nieuwe wijken en straten zijn **bodem, water en de klimaatverandering** leidende principes. Voor zover we dat kunnen kijken we 100-400 jaar vooruit omdat dat de gewenste levensduur is van gebouwen. Dit voorkomt dat er extra kosten gemaakt moeten worden om klimaatmaatregelen te nemen.

- In de Omgevingsvergunning voor nieuwbouw stelt D66 de eis dat woningen en gebouwen **energieneutraal** worden gebouwd en dat er **voldoende ruimte is voor groen**. Als de gemeente een eigen pand verbouwt, geldt deze norm ook.
- Afval is geen probleem, maar een grondstof. D66 streeft ernaar dat in 2030 60% van het huishoudelijk afval wordt gescheiden (de VANG-norm). **Gescheiden inzameling** wordt de norm, ook bij hoogbouw. We starten een proef met aparte GFT-inzameling in het stationsgebied.
- D66 stelt voor de **afvalverwerking en -scheiding** voor Leiden en de regio gezamenlijk uit te voeren. Dat levert efficiëntie en kostenbesparing op. Inwoners kunnen bij elke **milieustraat** terecht. Afvalpasjes voor ondergrondse containers verdwijnen.
- Ter voorkoming van **onnodig afval** bespreken we met initiatiefnemers van evenementen hoe zij het afval kunnen beperken. In Leiden hebben wij al een zeer succesvolle ervaring met het vervangen van wegwerpbekers naar statiegeld hard cups.
- Omdat afval waardevolle grondstoffen bevat, geeft de gemeente het goede voorbeeld voor **hergebruik van het eigen afval**.

Ruim baan voor slimme en duurzame mobiliteit

Op het gebied van mobiliteit zijn we net zo ambitieus als over duurzaamheid. We stropen de mouwen op en zorgen voor vervoer dat zorgt dat je komt waar je wilt zijn, met zo min mogelijk uitstoot in de omgeving.

- D66 wil dat al het vervoer in de Leidse Regio verder verduurzaamt. We zetten ons in op meer **laadvoorzieningen** voor elektrisch vervoer. Denk hierbij aan kabelgoottegels, laadstations in de stoeprand, maar ook de laadlichtmasten, waar Leiderdorp koploper mee is.
- D66 wil onderzoek doen naar mogelijkheden tot het **verlagen van de laadkosten** voor elektrisch vervoer.
- Om netcongestie niet verder te verergeren, zet D66 in op **netbewust en bidirectioneel laden** van al het elektrisch vervoer. Dus opladen als de zon schijnt of buiten de piekmomenten rond etenstijd. Met de regio werken wij aan een concessie voor alle publieke laadpalen om betaalbaar en netbewust te kunnen laden.
- We helpen inwoners met het organiseren van de **elektrische deelbakfietsen, deelauto-groepen** en het **autodelen tussen burens** van de grond te krijgen, om zodoende meer ruimte voor groen, spelen of fietsparkeren in de binnenstad en de oudere stadswijken te realiseren.
- We beperken uitstoot en onnodig verkeerslawaai in het centrum door uitbreiding van de **milieuzone** met fossiele bromfietsen en scooters. Wij doen dit net als bij zero-emissiezones voor vrachtverkeer voorspelbaar en stapsgewijs van het centrum naar de hele stad, op de hoofdwegen na.

622 • D66 roept het gemeentebestuur op met het ministerie te bespreken of de vliegroutes richting
623 Schiphol van de Leidse regio naar zee kunnen worden verlegd. Dit scheelt veel **lawaaï en**
624 **uitstoot** in de stad.

625 **Leiden wordt leefbaarder door meer groen en schaduw**

626 Doordat de zomers steeds warmer worden en Leiden steeds voller is, is het belangrijker dan ooit om
627 voldoende ruimte te hebben voor koelte en ontspanning, door de hele stad.

628
629 • D66 brengt overal in de stad meer groen aan. Wij willen een **Groene Kaasmarkt** en **Groene**
630 **Beestenmarkt**. Wij verbinden al het groen in onze gemeente en regio via de **Groene loper** van
631 het station naar de Turfmarkt, het **Singelpark** én het **PanoramaPark**. Dit laatste park wordt
632 een verbonden groene ring van 15 km! Ideaal om te wandelen, sporten en ontmoeten.

633
634 • D66 gaat door met subsidies voor **geveltuintjes, groene daken, regentonnen en ‘stenen**
635 **wippen’**. Parkeerplaatsen worden aangelegd met open tegels.

636
637 • We zorgen voor verkoeling in elke straat door **voldoende schaduw** te creëren en bomen en
638 struiken te planten. Wij ontwerpen volgens de 3-30-300-methode. Ons streven is dat elke
639 inwoner vanuit zijn huis tenminste drie bomen kan zien en dat 30% van de straat wordt
640 bedekt door schaduw van bomen en dat binnen 300 meter een park ligt. Bewonersinitiatieven
641 die hier aan bijdragen kunnen op een hartelijke reactie van de gemeente rekenen.

642
643 • Ter bevordering van de biodiversiteit gaan we door met het **ecologisch maaibeleid, aanleg**
644 **van natuurvriendelijke oevers en het planten van inheemse bomen en planten**.

645
646 • We breiden het Singelpark uit en brengen het park het centrum in naar het winkelgebied en
647 de grote musea. We **vergroenen de singels** en verplaatsen de auto's naar ondergrondse
648 parkeergarages. Dit maakt de singels vrij voor groen, bankjes, terrasjes en levendigheid. We
649 beginnen met het Rapenburg (van Noordeinde naar Academiegebouw, aan de zijde van het
650 Academiegebouw), de Apothekersdijk; de Lange Mare, de Oude Vest en de Oude Singel (beide
651 van Turfmarkt tot Lange Mare).

652
653 • Naar het voorbeeld van het Van Gogh-Roosengardefietspad bij Nuenen wil D66 een
654 **Rembrandt ‘meester van het licht’ pad** door het PanoramaPark.

655
656 • Bij de herinrichting van het Stationsplein zetten wij ons in voor een **fontein** op het plein.

657
658 • Wij zijn geïnspireerd door de **Tuinstraten** in Antwerpen en Parijs. D66 wil een proef om met
659 bewoners zulke straten in Leidse woonwijken aan te leggen.

660
661 • D66 wil overal, dus ook in Noord, Stevenshof, de Leidse hout, de Lammenschansdriehoek en
662 Cronestein **nette straten en schone parken**. De gemeente biedt een hoge kwaliteit van
663 openbaar groenbeheer, het legen van bladkorven en het ophalen van grofvuil en afval. Juist
664 hoog verstedelijkte gebieden vragen goed beheer.

665 • Ontspannen kan zeker niet met een volle blaas. D66 wil meer **openbare toiletten**, ook
666 voor mensen met een beperking. We beginnen met een toilet op de Groene Beestenmarkt en
667 twee aan de randen van het Plantsoen.

668 **Het water in Leiden geeft ons kansen**

669 Leiden is onlosmakelijk verbonden met de kracht van water zoals: recreatie, beroepsvaart,
670 stadslogistiek, zwemwater, flora en fauna. D66 wil samen met de stad een Watervisie opstellen om
671 het water in de stad beter voor verschillende doelen te kunnen benutten.

672

673 • D66 maakt topprioriteit van voldoende **schoon drinkwater**. Nu en in de toekomst. Daarvoor
674 werken we met Dunea aan nieuwe bronnen en besparingsmaatregelen.

675

676 • In samenspraak met de varende ondernemers, het waterambacht Leiden en andere bewoners
677 en ondernemers willen we een **watervisie** maken over hoe we de komende jaren met elkaar
678 het water gebruiken, waar wij gedempte grachten in ere herstellen én waar de gemeente
679 meer regie moet pakken met verkeersregels of vergunningen.

680

681 • We willen winkels in het centrum mede **bevoorraden via het water**. Daarom maken we een
682 overslagterrein voor vrachtwagen naar boot. Wat ons betreft zoeken we die ruimte op het
683 Waardeiland. In het centrum maken we tenminste vier geschikte laad- en losplekken.

684

685 • De gemeente breekt het Kort Rapenburg open en trekt de gracht door naar het Galgewater.
686 D66 kiest voor de variant waarin die route **bevaarbaar** is.

687

688 • D66 **voltooit het rondje singels**. We maken de Maresingel open en zorgen dat je op de Korte
689 Mare onder de Langegracht door kunt varen naar de Rijnsburgersingel.

690

691 • D66 wil de waterkwaliteit verbeteren en de uitstoot van de scheepvaart terugdringen door
692 stap voor stap **elektrisch varen** in te voeren. Elektrisch varen kan alleen worden ingevoerd als
693 er voldoende ligplaatsvoorzieningen zijn voor elektrische boten.

694

695 • In 2030 wil D66 dat iedereen veilig kan zwemmen in het water bij het Huigpark, Plantsoen en
696 Rembrandtpark. De gemeente gaat aan de slag met de **zwemwaterkwaliteit** en maakt
697 daarover afspraken met het waterschap en de provincie.

698

699 • Op de drukker wordende grachten is handhaving van de verkeersregels belangrijk voor de
700 veiligheid van iedereen op het water. Daarom zetten we extra **BOA's in op het water**.

701

702 • We voorkomen toekomstige **wateroverlast** op straat door bij de herinrichting van straten
703 erop te letten dat regenwater via de grachten, sloten en waterbergingen wordt afgevoerd.
704 Plekken waar wateroverlast kan ontstaan worden in kaart gebracht en er wordt een plan
705 gemaakt hoe die overlast kan worden voorkomen.

706

707 • Om de waterkwaliteit te verbeteren gaat de gemeente **handhaven** op vervallen, gezonken of
708 verontreinigende schepen die langdurig en ogenschijnlijk ongebruikt aan de kant liggen.

709 • Voor het historisch aanzicht van onze stad zijn historische vaartuigen belangrijk. D66 wil
710 onderzoeken of de aanleg van een tweede **historische haven**, bijvoorbeeld in de buurt van de
711 Meelfabriek, haalbaar is.

712 **Van vuurwerk genieten we samen**

713 D66 is voor een landelijk vuurwerkverbod voor particulieren, omdat te veel mensen onbedoeld letsel
714 oplopen. Ook hulpverleners verdienen een veilige jaarwisseling. Het voorkomen van letsel en
715 ongelukken weegt hier voor ons zwaarder dan de vrijheid om overal te knallen.

716

717 • Als dat verbod in 2026 wordt ingevoerd, wil D66 dat de gemeente een **gemeenschappelijke**
718 **vuurwerkshow** organiseert bij de jaarwisseling. Straten of buurten kunnen een vergoeding
719 aanvragen van bijvoorbeeld 250 euro voor alternatieve verbindende activiteiten in de
720 wijk/buurt. Bij **bijzondere evenementen** blijven vuurwerkshows toegestaan.

721

722 • Wij zijn op termijn voorstander van de omslag naar **ecologisch vuurwerk, lasershows** of
723 **droneshow's**, ter aanvulling of vervanging van traditioneel vuurwerk.

4. Bereikbaarheid voor iedereen

Goed vervoer zorgt dat je mee kunt doen in de samenleving. Het brengt je naar je werk of de kinderopvang, het zorgt ervoor dat je familie of vrienden altijd dichtbij zijn en het geeft je de vrijheid om te gaan en te staan waar je wilt. Om nieuwe plekken te ontdekken of vaste stekken te koesteren.

Maar nu staan wegen te vaak vol, sluit het openbaar vervoer niet altijd goed aan, neemt de drukte op de fietspaden toe en zijn er nog steeds te veel gevaarlijke plekken in onze stad. Hierdoor is het voor studenten niet altijd veilig om 's nachts alleen te fietsen. Dat geldt ook voor kinderen die overdag alleen naar school fietsen of voor ouderen die obstakels ervaren bij het oversteken. Dit beperkt onze vrijheid.

D66 kiest voor een doorbraak: we zorgen voor een goede parkeerplek voor de auto, investeren in deelvervoer dat aansluit op het OV en maken ruimte voor voetgangers en fietsers. Daarbij hebben we speciale aandacht voor groepen voor wie bereikbaarheid niet vanzelfsprekend is, zoals kinderen, ouderen en mensen met een beperking. Zij verdienen extra bescherming. Wij verplaatsen de snelle elektrische fietsen naar de rijbaan en verlagen de maximumsnelheid naar 30 km/u in de woonwijken. Zo kan ieder kind veilig en zelfstandig naar school.

DOELSTELLINGEN

- Stoep en straat worden voor iedereen een groene, gezellige en veilige plek
- Er komen meer plekken om je fiets goed en veilig te stallen
- Bewoners parkeren nabij huis; bezoekers in een parkeergarage
- Vanuit huis is alles goed te bereiken
- Wij verplaatsen goederen van weg naar het water.

De stoep en de straat wordt voor iedereen een groene, gezellige en veilige plek

D66 heeft in de afgelopen jaren ingezet op een betere balans tussen fietsers, voetgangers en auto's. Wij geven de (geparkeerde) auto een minder prominente rol op straat. We gaan door met het vergroten van de verkeersveiligheid en geven ruimte aan voetgangers en fietsers. Bezoekers parkeren zoveel mogelijk in parkeergarages. De stoep en de straat zijn ook voor groen, om te spelen en om elkaar te ontmoeten.

- Elk kind in Leiden moet **veilig en zelfstandig** naar school kunnen. Iedere oudere moet veilig boodschappen kunnen doen. Daarom wordt 30 km per uur de norm in de stad. Rondom scholen geldt 15 km per uur. De schoolzones worden groter. Alleen op hoofdwegen en belangrijke OV-routes mag nog 50 km per uur worden gereden. Deze maatregel helpt ook ouderen en andere mensen die zich langzaam door het verkeer bewegen.
- Leiden moet de **veiligste fietsstad** van Nederland worden. Daar zijn wij nog lang niet. Straten en kruispunten worden zo ingericht dat fietsers en voetgangers veilig zijn. Fietspaden worden breder. Lopers, fietsers en auto's worden duidelijk gescheiden. Bij gevaarlijke kruispunten verbeteren we het zicht. We pakken als eerste de verschrikkelijke kruisingen bij de Lammenschansweg en de Valkbrug - Rijnsburgersingel aan.
- **Iedereen moet veilig over de stoep kunnen**, ook met een kinderwagen of rolstoel. Daarom maken we een top 20 van onveilige of ontbrekende stoepen. Die pakken we aan. Ook wil D66 een publiekscampagne om de stoep vrij te houden. Zo wordt voorkomen dat mensen met kinderwagens en rolstoelen over de weg moeten.
- Bij winkelcentra en buurthuizen willen we stoplichten met een speciale **voel-geen-druk-knop**. Deze knop geeft je meer tijd om over te steken. Dit helpt vooral ouderen, kinderen en mensen met een beperking.
- Scooters, snorfietsen, fatbikes en speedpedelecs gaan zoveel mogelijk naar de rijbaan. **Fietspaden zijn voor fietsers**. Op drukke plekken of bij knelpunten maken we paden breder of scheiden we het verkeer. Dit doen we samen met bewoners.
- **Onveilige wegen en kruispunten** waar veel ongevallen plaatsvinden moeten proactief aangepakt worden met een betere inrichting, zoals de Lammenschansweg en de Boerhaavelaan. Voor D66 zijn hier geen taboes. D66 wil een tunnelvisie gericht op bruggen en tunnels voor de gevaarlijkste plekken.
- In de binnenstad is geen ruimte om **vierwielige (elektrische) bromfietsen** op de stoep te parkeren. Deze brommobielen verwijzen we naar de parkeerplaatsen.
- **Kruisingen en rotondes moeten voorspelbaar zijn** en door de hele regio op dezelfde manier worden ingericht. Dat is duidelijk en veilig voor alle weggebruikers. We volgen hiervoor de landelijke richtlijnen.

- **Laad- en lostijden moeten veilig zijn.** Vooral rond de tijden dat veel kinderen naar school fietsen, willen we extra letten op verkeersveiligheid. Wij onderzoeken of een verschuiving van laad- en lostijden de veiligheid voor kinderen vergroot en nemen hier het ondernemersbelang in mee.
- De **Hogewoerd** wordt een voorrangsweg, waar je vanuit de zijstraten even moet wachten. Dat is veiliger en prettiger voor iedereen.

Er komen meer plekken om je fiets goed en veilig te stallen

Met de fiets reis je vaak het snelst en het makkelijkst door de regio. D66 wil daarom investeren in de fietscultuur van de Leidse regio. Steeds meer mensen gebruiken een elektrische fiets. Deze fietsen zijn duur, dus wil je ze veilig kunnen stallen.

- D66 investeert in **buurtstallingen fietsvlonders en fietstrommels**. Bewoners kunnen de gemeente vragen om een fietsvlonder of trommel te plaatsen, die ruimte geeft aan 6 tot 10 fietsen. In elke straat kan hiervoor minimaal één parkeerplek worden gebruikt.
- We maken ruimte voor **deelfietsen** in de regio, bijvoorbeeld voor OV-fietsen of andere leenfietsen, bij parkeergarages en OV-knooppunten. Ook willen we met de gemeenten in de regio onderzoeken hoe elektrische deelscooters en deelbakfietsen in Leiden en de regio gebruikt kunnen worden zonder overlast te geven.
- D66 wil dat **fietsenstallingen bij Leiden Centraal ruimer open** zijn en dat er plek is voor fietsen van verschillende maten. Tenminste één stalling aan de centrumkant moet in het weekend de **hele nacht open** zijn.
- In de stallingen bij het station en in winkelgebieden moet de gemeente streng handhaven op fout geparkeerde fietsen. Inwoners kunnen daarnaast bij de gemeente een “**Houd rekening met mij**”-hangertje halen. Dit kan je aan een fiets hangen die de stoep blokkeert. Op het kaartje staat ook hoe je een fietsvlonder kunt aanvragen. Mindervaliden kunnen een “**Houd rekening met mij**” sticker krijgen, zodat hun fiets geparkeerd mag worden waar ze moeten zijn. Zo houden wij rekening met elkaar.
- Om vervoersarmoede tegen te gaan wil D66 onderzoeken of Leidenaren met een kleine portemonnee een **gratis fiets** uit het verwijderde-en-niet-opgehaalde-fiets-depot kunnen krijgen.

Bewoners parkeren nabij huis; bezoekers in een parkeergarage

Uitgangspunt voor D66 is dat alle inwoners van Leiden hun auto op eigen erf of in de buurt van hun woning moeten kunnen parkeren. Bezoekers komen met het openbaar vervoer, de fiets of parkeren in parkeergarages.

- Op drukke plekken bouwen we **nieuwe ondergrondse parkeergarages**. Zodra die klaar zijn, verdwijnt straatparkeren in die buurten voor bezoekers en toeristen.

- 834 • **Minder auto's op straat.** D66 gaat verder met het plan voor een autoluwe binnenstad. Binnen
 835 de singels verdwijnt stap voor stap het straatparkeren. In plaats daarvan komen er
 836 parkeergarages onder de grachten, bijvoorbeeld onder de Oude Vest of Oude Rijn. Met
 837 bewoners en ondernemers zoeken we praktische oplossingen. Denk aan boodschappen doen,
 838 thuiszorg en laden en lossen waar straks geen straatparkeren meer mogelijk is.

- 839 • Mensen die van buiten Leiden komen, parkeren zoveel mogelijk in een **parkeergarage of**
 840 **reizen met het openbaar** vervoer naar de stad. Straatparkeren in het centrum blijft alleen
 841 mogelijk voor inwoners.

- 842 • D66 zorgt ervoor dat er voldoende en betaalbare parkeerplekken zijn voor **essentiële**
 843 **beroepen** die niet in de regio wonen, zoals mantelzorgers en verpleegkundigen.

- 844 • **Parkeren voor vakmensen blijft.** Voor bouwvakkers, timmermannen, loodgieters en
 845 installateurs maken we tijdelijke parkeervergunningen makkelijker en goedkoper. Zij hebben
 846 hun busje dichtbij nodig. Met een app kunnen zij het kenteken, de parkeerplek en de periode
 847 doorgeven.

- 848 • De nieuwe woningen bij het station hebben geen recht op een parkeervergunning en de
 849 **parkeernorm** voor die nieuwe projecten blijft 0. Ook bij studentenwoningen willen wij een
 850 (bezoekers)parkeernorm van 0. Vaak is er vooral behoefte aan laad- en losplekken.

- 851
- 852 • D66 vervangt de **Morspoortparkeergarage** met een grotere ondergrondse parkeergarage. Op
 853 het dak wordt ruimte gemaakt voor woningen en een park met een wijkcentrum voor sport en
 854 muziek.

- 855
- 856 • Als de Morspoortparkeergarage klaar is, maken we op het parkeerterrein Haagweg ruimte
 857 voor **nieuwe (gemeenschappelijke) studentenwoningen**. De shuttlebusjes vertrekken dan
 858 vanaf de Morspoortgarage.

- 859
- 860 • D66 is tegen het invoeren van betaald parkeren in **de Stevenshof, Zuidwest, Roomburg en de**
 861 **Merenwijk**.

- 862
- 863 • Bij sportverenigingen wil D66 een **dubbeltjestarief** voor maximaal twee uur, zodat ouders,
 864 sporters en vrijwilligers niet de hoofdprijs betalen. Sporten is gezond en moet ook leuk blijven
 865 voor bezoekers van verder weg. Zeker daar waar verenigingen een regiofunctie vervullen.

- 866 **Vanuit huis is alles goed te bereiken**
- 867 De Leidse regio heeft een sterke en innovatieve economie. Met het Bio Science Park, de Space
 868 Campus en de Unmanned Valley horen we zelfs bij de internationale top. Hier vinden onze jongeren
 869 de banen van de toekomst. Veel mensen komen in de Leidse regio hier werken, winkelen, recreëren
 870 of op bezoek. Daarom zijn goede verbindingen naar binnen en buiten de regio belangrijk, maar altijd
 871 met aandacht voor leefbaarheid, duurzaamheid en menselijke maat.

- 872
- 873 • D66 wil een **dubbelspoor** tussen Leiden en Utrecht. Het kan wél.

- D66 investeert in **betere (snel)fietsverbindingen** tussen de gemeenten in de Leidse regio. Ook investeren we in betaalbaar openbaar vervoer. We willen dat het Rijk, de Provincie en de regio goed samenwerken om de bereikbaarheid te behouden en te verbeteren.
- Er wordt geïnvesteerd in **betaalbaar openbaar vervoer** en D66 pleit voor een goede samenwerking tussen Rijk, Provincie en regio om de bereikbaarheid van de Leidse regio op peil te houden en waar mogelijk te verbeteren.
- **Leiden CS** is een belangrijk trein- en busstation. Ruim 80.000 mensen gebruiken het dagelijks. Dat groeit straks naar bijna 150.000. Daarom wordt het uitgebreid, groener en gezelliger gemaakt. Wij kiezen voor een verhoogd busplatform aan de stadskant en een open verbinding naar het Bio Science Park.
- Het Bio Science Park heeft 30.000 banen en veel nieuwe woningen. Daar is een **nieuwe vorm van openbaar vervoer nodig**. D66 denkt aan kleine busjes op oproep, leenfietsen of een onbemande shuttledienst. Kansen liggen hier ook bij de kennis in de Unmanned Valley.
- D66 wil onderzoeken op welke manier de Leidse regio kan aansluiten op het **Randstadrail, tram- of metronetwerk** van Den Haag en Rotterdam om zo een verbinding vanuit Leiden CS naar Katwijk en Noordwijk te realiseren. Deze verbinding gaat niet bovengronds door de binnenstad.
- D66 wil dat de Leidse regio samen met de provincie de **hoogwaardige buslijnen** stap voor stap verbetert naar een BRT-systeem. Dat zijn moderne bussen die makkelijker instappen en meer mensen kunnen vervoeren. Zo worden de bussen betrouwbaarder en sneller.
- Het moet mogelijk worden om met het gezin voor een paar euro van **een P+R in de Leidse regio naar het centrum** van Leiden te reizen (retour). De frequentie van de bussen van en naar alle P+R plekken gaat omhoog.
- D66 is blij met de **Corbulotunnel**. We zullen aandringen bij de Provincie op aanpassing van de afrit vanuit de tunnel richting de A4 naar Den Haag zodat de geluidsoverlast voor de bewoners van de Stevenshof afneemt.

Van weg naar water

Water wordt al eeuwen gebruikt voor vervoer en logistiek. Nu de wegen voller zijn en de ruimte schaars, wil D66 samen met ondernemers kijken of water meer gebruikt kan worden.

- D66 betreft ondernemers bij de **watervisie**, samen met ondernemers om logistiek over water makkelijker te maken. Een voorbeeld is de Bierboot van Heineken, die kroegen in Amsterdam van bier voorziet.
- D66 wil onderzoek doen naar mogelijke locaties waar zwaar logistiek verkeer een **overslagpunt** krijgt om vervolgens met lichter elektrisch transport over weg of water verder de stad in te vervoeren.

5. Sterke en toekomstgerichte economie

Een gezonde economie begint bij ondernemers die kunnen starten, groeien én vergroenen.

Ondernemers zijn de ruggengraat van onze regionale economie. Van kappers en winkeliers tot farmaceuten en instrumentenmakers: zij zorgen voor een levendige, aantrekkelijke en sociale stad. Daarnaast bruist de regio als een toonaangevend innovatiekwartier. Leiden Kennisstad is een internationaal centrum van ontwikkeling in sectoren als bio- en health sciences, ruimtevaart, kunstmatige intelligentie en quantumtechnologie. We zijn inmiddels een sterke kennisregio als Key Region Leiden, leidend in meerdere sleuteltechnologieën. Deze sleutelsectoren bieden werk aan tienduizenden mensen en zorgen voor welvaart in de hele regio. Maar hun impact reikt verder: ze dragen wereldwijd bij aan gezondheid, duurzaamheid en veiligheid.

De realiteit is dat we tegen de grenzen van onze mogelijkheden aanlopen en dat nog te veel ondernemers vastlopen. Ze worden geconfronteerd met een overbelast elektriciteitsnet, ruimtetekort, uitblijvende vergunningen door beklemmende stikstofregels, personeelsschaarste en een hoge regeldruk.

D66 wil deze obstakels doorbreken. We zetten in op slimme oplossingen om bedrijventerreinen beter te benutten. We kiezen voor groene groei en werken aan een ondernemersklimaat waarin innovatie en samenwerking tussen overheid, onderwijs en ondernemers centraal staan. Onze kracht is dat ondernemers, vakmensen en onderzoekers samen nieuwe ontdekkingen doen. Hier hebben we de banen van de toekomst en kun je als bedrijf talent vinden. Met een regionaal stagebureau brengen we talent en ontwikkelkansen bij elkaar. D66 wil samen met de regio bouwen aan een groene, eerlijke en sterke economie.

DOELSTELLINGEN

- Zorg voor een bloeiende middenstand en levendigheid.
- Waardeer onze kennis én ons vakmanschap.
- Geef ondernemers vertrouwen en creëer ruimte.
- Topsectoren zijn de toekomstbestendige economische motor.
- Een gezamenlijke lobby is de sleutel tot goede groei.

Zorg voor een bloeiende middenstand en levendigheid

Het centrum van Leiden is de woonkamer van de regio. In de wijkwinkelcentra verdienen lokale ondernemers hun boterham en zorgen ze voor levendigheid, gemak en noodzakelijke levensbehoeften. In die wisselwerking ziet D66 de sleutel voor samenwerking en succes.

- De binnenstad is de woonkamer voor de hele Leidse regio. Met ondernemers willen we de **levendigheid in het centrum en de wijkwinkelcentra** vergroten door meer activiteiten en evenementen te realiseren. Dankzij D66 is er een evenementenfonds gekomen om de evenementensector te ondersteunen, initiatiefnemers te verbinden en kosten te besparen met opslag van materiaal. Deze impuls willen we doorzetten.
- D66 staat voor een **schone en goed toegankelijke openbare ruimte**. In het centrum, bij het station en bij de wijkwinkelcentra moet de gemeente extra z'n best doen om het schoon en in orde te houden.
- Leegstand is onaantrekkelijk voor bezoekers en moet voorkomen worden. Daarom willen we in overleg met de winkeliersvereniging onderzoeken of het **winkelgebied groter of kleiner** gemaakt moet worden.
- Om **lege etalages** in de winkelstraten te voorkomen, wil D66 dat de gemeente tijdelijke ontheffingen voor de gebruiksfunctie van een pand kan verlenen. De ontheffing wordt voor een vooraf vastgestelde tijd verleend en alleen als het niet concurreert met omliggende winkels.
- Wij willen in het centrum en bij de winkelcentra **een mix van winkels, horeca, cultuur en groen**, zodat het in die gebieden altijd fijn vertoeven is en er altijd wat te doen is.
- D66 wil op het Leiden Bio Science Park een **groene en levendige omgeving**, waarbij we met de stichting Leiden Bio Science Park en de gevestigde bedrijven de ontwikkeling van horeca en andere faciliteiten stimuleren. Wij denken aan congres- en debatcentra, horeca, nachtclubs, terrassen en meer!
- D66 **investeert in het stationsgebied**, dat is een poort naar de Leidse regio en een druk kruispunt van inwoners, studenten, werknemers en toeristen. Het is de schakel tussen oud en nieuw, de binnenstad en het innovatieve Leiden Bio Science Park. Het oude blijft alleen beschermd door de ontwikkeling van het nieuwe. We steunen de herontwikkeling van het gebied waarbij er meer ruimte komt voor werken (o.a. kantoorpanden), leuke dingen doen en reizen.
- D66 vindt de regels rond **terrassen en openingstijden** te beperkend. Er is meer ruimte voor experimenten of verruiming gewenst. Ook deursluitingstijden van nachtclubs worden in samenspraak verruimd.

- Wij vinden het scheef betegelde plein bij de **Luifelbaan** een doorn in het oog. Wij willen verkennen of het plein aan de ondernemersvereniging kan worden overgedragen zodat zij het kunnen onderhouden en inrichten.
- D66 wil blijven investeren in waardevol **toerisme**. De Leidse regio is met de historische Leidse binnenstad, het strand en de vele culturele instellingen in de regio zeer aantrekkelijk voor toeristen. Wij waken tegen overtoerisme. De regio moet ook bewoonbaar blijven voor inwoners. We blijven structureel investeren in gezamenlijke marketing van Leiden en de regio, met alle betrokken partners.

Waardeer onze kennis én ons vakmanschap

D66 zet in op een economie die kansen biedt voor zowel praktisch opgeleide vakmensen als theoretisch opgeleide denkers. In onze economie werken onderzoekers, kinderhartchirurgen en Leids Instrumentenmakers samen aan het kloppende hart van ons bestaan en de gezondheid van Nederland, Europa en de wereld.

- Voor de Nederlandse en Europese economie en strategische autonomie zijn Biotech en Space en drones belangrijk. De groei in de komende jaren vraagt aandacht. Dit vraagt ook van de gemeenten een **significante en structurele investering** in de organisatie van Leiden Bio Science Park en Key Region Leiden.
- D66 wil met Key Region Leiden volop aandacht voor **denkers, zorgers en makers**. Zij zijn het fundament voor het succes van onze regionale economie.
- D66 maakt met de **regionale ontwikkelingsmaatschappij** letterlijk ruimte op bedrijventerreinen voor werk, verduurzaming, kennis en vakmanschap. Ook wil D66 de hoogte in om de schaarse ruimte effectief te gebruiken.
- D66 wil dat de gemeente volop blijft investeren in de samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven voor meer stageplekken en technische instroom. Daarom willen wij een **regionaal stagebureau** oprichten dat bemiddelt tussen stagiair en opdrachtgever. Stages zijn onmisbaar voor een goede opleiding en voor doorstroming naar bedrijven.
- Wij vinden het belangrijk dat MBO-, HBO- en universitaire studenten in samenwerking met PLNT Leiden begeleiding kunnen blijven krijgen bij **het starten van een eigen bedrijf**.
- Het Bio Science Park groeit en daarmee nemen de kansen toe. Wij vinden het belangrijk dat het succes en de kansen voor iedereen in de regio beschikbaar zijn. De omliggende gemeenten moeten dus betrokken worden bij de bestaande samenwerkingen met het onderwijs en bedrijfsleven.
- Leiden is een echte onderwijsstad. Wij gaan door met het project “Kennisstad” en het project “**Leren met de Stad**”. Hierbij gaan maatschappelijke organisaties en studenten aan de slag met maatschappelijke vraagstukken (door middel van een stage of afstudeeropdracht).

1035 • Het **Leiden International Centre** is het centrale contactpunt voor internationals die contact
1036 zoeken met een van de gemeenten in de Leidse regio. Internationals zijn een bron van
1037 (nieuwe) kennis en vakmanschap.

1038 **Geef ondernemers vertrouwen en creëer ruimte**

1039 Ondernemers moeten kunnen ondernemen zonder onnodige bureaucratie. D66 pleit voor een
1040 mensgerichte overheid die vergunningverlening versnelt en ondernemers ondersteunt bij
1041 verduurzaming en digitalisering.

1042

1043 • D66 wil **één ondernemersloket** waar elke ondernemer voor alle vragen terecht kan. D66 wil
1044 dat ondernemers een **vast ambtelijk contactpersoon** kunnen krijgen en een
1045 **ondernemersspreekuur**.

1046

1047 • D66 wil **voldoende capaciteit voor het verlenen van vergunningen** binnen de gestelde
1048 termijnen. Daarnaast wil D66 een onafhankelijk meldpunt waar klachten over het
1049 vergunningsproces binnen komen.

1050

1051 • D66 wil de **samenwerking tussen gemeenten verbeteren** om schaarse ruimte slim te
1052 benutten. Hiervoor richten we een regionale ontwikkelmaatschappij bedrijventerreinen
1053 (ROM-B) op.

1054

1055 • D66 wil bedrijven ondersteunen bij de **energietransitie** (duurzaamheidsscans,
1056 stadsverwarming, realistische milieumaatregelen). Deze ondersteuning wordt via het
1057 ondernemersloket geboden.

1058

1059 • D66 wil bevorderen dat er meer **energiegemeenschappen** komen die gezamenlijk op één
1060 aansluiting elektriciteit afnemen. Hierdoor is aansluiting en uitbreiding mogelijk ondanks de
1061 netcongestie. Juist voor bedrijven liggen hier goede kansen .

1062

1063 • D66 wil het mkb ondersteunen bij **veilige digitalisering**. Het ondernemersloket is ook hier het
1064 eerste aanspreekpunt voor hulp en advies.

1065

1066 • D66 wil **ruimte maken voor innovatieve bedrijven** op toekomstbestendige
1067 bedrijventerreinen. De regionale ontwikkelingsmaatschappij gaat hierbij helpen.

1068

1069 • D66 wil meer aandacht voor **ondermijning en criminaliteit**. Ondernemers moeten zich
1070 voldoende beschermd voelen om verdachte situaties te melden. D66 wil een campagne over
1071 Meld Misdaad Anoniem en ondernemers kunnen een training krijgen om weerbaarder te
1072 worden.

1073

1074 • D66 gaat voorop in een ambtelijke en bestuurlijke **cultuurverandering**, waarbij we echt samen
1075 met ondernemers en omwonenden kijken naar wat wel kan. D66 wil een menselijke overheid,
1076 waarbij regels en systemen dienend zijn aan onze doelen, maar geen doel op zich.

1077 • D66 wil dat er voor kansrijke asielzoekers meteen **taaltraining en werk** beschikbaar is. Daarom
1078 breiden wij de pilot 'Asielzoekers aan het werk' uit. Wij creëren ruimte om te werken en te
1079 ondernemen.

1080 **Topsectoren en sterk onderwijs zijn samen de toekomstbestendige economische motor**

1081 De Leidse regio heeft een sterk profiel als innovatie-ecosysteem met biotech, gezondheid,
1082 ruimtevaart, AI en kwantumtechnologie, drones. D66 wil investeren in deze huidige en
1083 toekomstbestendige economische motor als fundament voor onze bestaanszekerheid de komende
1084 decennia. Voor elke inwoner en ondernemer, zowel hier als in de regio.

1085
1086 • Voortzetten en versterken van de samenwerking binnen Key Region Leiden en uitbreiden naar
1087 een **Economic Board** met meer slagkracht en inzet op brede welvaart.

1088
1089 • D66 staat voor een gemeentee overstijgende economische identiteit voor de Leidse regio onder
1090 de noemer **Key Region Leiden**. Met deze gemeenten investeren we samen met bedrijven en
1091 onderwijs en onderzoek om **investeringen, talent en bedrijven** aan te trekken. We zijn
1092 immers een speler als Brainport Eindhoven en lopen tegen vergelijkbare uitdagingen aan.
1093 Samenwerking met andere campussteden is daarbij van belang.

1094
1095 • De **aanpak van het elektriciteitsnet** is een topprioriteit om economische groei mogelijk te
1096 maken. D66 wil voldoende ambtelijke capaciteit vrijmaken om proactief in te zetten op het
1097 aanwijzen van locaties voor elektriciteitshuisjes en -stations. Ondersteunende datacenters
1098 voor bijvoorbeeld het ziekenhuis en bedrijven op het Leiden Bio Science Park zijn van belang.

1099
1100 • D66 is voor **uitbreiding van het project 'Leren met de stad'**. Dit project verbindt
1101 maatschappelijke organisaties en studenten om aan de slag te gaan met maatschappelijke
1102 vraagstukken in de stad door middel van een stage of afstudeeropdracht. D66 is er
1103 voorstander van om dit uit te breiden voor bèta- en technische studies. Ook onderwijs uit
1104 buurgemeenten kan meedoen.

1105 **Een gezamenlijke lobby is de sleutel tot goede groei**

1106 Om de economische potentie van de Leidse regio volledig te benutten, is nauwe samenwerking
1107 tussen gemeente, Rijk en Europa nodig. D66 pleit voor een sterke lobby en samenwerking met het
1108 Rijk en Europa.

1109
1110 • D66 wil ruim investeren in voldoende capaciteit voor een **gezamenlijke lobby** door Key Region
1111 Leiden. Ondernemers, onderwijsinstellingen en overheden werken hierbij samen.

1112
1113 • Key Region Leiden met de drie campussen moet als **herkenbare eenheid samenwerken**
1114 richting de Rijksoverheid en Europa en op die manier investeringen binnenhalen bij de EU, het
1115 Rijk en private partijen.

- 1116 • Leiden kan bijdragen aan de autonomie en veiligheid van Europa juist door de
1117 kenniseconomie. D66 wil het eigen nationale en Europese netwerk van de partij inzetten om
1118 regionale **innovatieve bedrijven** te helpen die tegen beperkingen aanlopen. Ook is er in het
1119 nieuwe college een wethouder Europa die actief werkt aan kennisuitwisseling, lobby op
1120 relevante wetgeving en subsidies.
- 1121
- 1122 • Door de sterke nadruk op Bio Science ziet D66 de Leidse regio als **ideale vestigingsplaats** voor
1123 de ontwikkeling van maatwerk therapieën en medicatie. In de Leidse regio moeten we
1124 samenwerken om die bedrijven naar onze regio te halen.

6. Niemand laten vallen: een vangnet dat werkt voor iedereen

Je voelt je pas echt thuis als je mee kunt doen in de samenleving en niet belemmerd wordt door geldzorgen. Dat je vrij kunt leven omdat je weet dat er steun is als het nodig is. Steun die toegankelijk en effectief is, maar die ook vertrouwen geeft. Iedereen heeft immers behoefte aan vrijheid en verantwoordelijkheid over zijn eigen keuzes en zijn eigen leven.

Een deel van onze inwoners lukt dat nauwelijks door armoede of schulden. De gevolgen zijn ingrijpend: bestaansonzekerheid tast de gezondheid en eigenwaarde aan. Het leidt tot eenzaamheid en kansenongelijkheid. Kinderen die opgroeien in armoede lopen een grotere kans om later zelf in geldzorgen te raken.

D66 werkt aan een vangnet voor iedereen. Wij strijden voor het doorbreken van een spiraal van armoede die generatie op generatie wordt doorgegeven. We zijn voor een gemeente die inwoners ondersteunt wanneer dat nodig is - toegankelijk, effectief en zonder onnodige bureaucratie. We zetten extra in op eenvoudige hulp bij geldproblemen, investeren in preventie en maken het inwoners makkelijker om weer grip te krijgen op hun situatie. Dat doen we in nauwe samenwerking met de omliggende gemeenten. Omdat inwoners door de regio bewegen en medemenselijkheid niet stopt bij de gemeentegrens.

DOELSTELLINGEN

- Wij helpen maximaal bij het voorkomen van schulden.
- Zorg voor brede ondersteuning en eenvoudige regelgeving.
- D66 regelt werkende manieren om mensen structureel uit de armoede te helpen.

1150 Wij helpen maximaal bij het voorkomen van schulden

1151 Het verliezen van je baan. Geen geld meer hebben voor de rekeningen of voor eten. Het is een
1152 nachtmerrie voor iedereen. D66 zet in op ruime voorlichting en vroegtijdige begeleiding bij het
1153 voorkomen van problematische schulden. Voorkomen is altijd beter dan genezen.

- 1154
1155 ● Preventie begint ermee dat iedereen in staat is zelf verantwoorde keuzes te maken. Niet
1156 iedereen heeft dat van huis uit meegekregen of lukt dat zonder hulp. D66 wil dat er een **gratis**
1157 **cursus** beschikbaar komt voor inwoners over hoe je verantwoord om kunt gaan met geld. Via
1158 de cursus moet het mogelijk worden concreet advies en persoonlijke tips te krijgen.
- 1159
1160 ● Er worden **ervaringsdeskundigen** ingezet in de preventie, signalering van, en begeleiding bij
1161 armoede en schuldhulpverlening. Dit is een volwaardige functie binnen bijvoorbeeld een
1162 wijkteam die ook zo gewaardeerd wordt. D66 wil meerjarige financiële zekerheid voor
1163 organisaties in de keten. Zo kunnen deze organisaties zich ook richten op preventie in plaats
1164 van hun eigen financiële situatie.
- 1165
1166 ● In het geval van financiële problemen moet er ook aandacht zijn voor problemen op andere
1167 leefgebieden, zoals **huisvesting, mensen ontmoeten en gezondheid**. De schuldhulpverlening
1168 werkt daarom nauw samen met de wijkteams. Er is dan aandacht voor het hele huishouden.
- 1169
1170 ● De beste manier om schulden te voorkomen is een stabiel inkomen uit werk. Naast inkomen
1171 biedt werk zingeving, sociale betrokkenheid en menselijk contact. D66 wil dat de gemeente
1172 doorgaat met het **begeleiden** van zoveel mogelijk mensen naar passend werk of dagbesteding.
1173 Ook het volgen van een opleiding of taalcursus kan een manier zijn om mee te doen in de
1174 samenleving.

1175 Zorg voor brede ondersteuning en eenvoudige regelgeving

1176 Geldproblemen geven stress. Meer dan normaal is het nodig dat we mensen begeleiden en de
1177 ingewikkelde wereld van de bijstand, armoederegelingen en schuldhulpverlening simpel houden.

- 1178
1179 ● Elke inwoner dient ongeacht de woonplaats in de Leidse regio te worden ondersteund.
1180 Verschillen op basis van gemeentegrenzen zijn onwenselijk en moeilijk uit te leggen. D66
1181 streeft ernaar dat in de Leidse regio inwoners met **dezelfde menselijke maat** op basis van
1182 dezelfde regels voor uitkeringen en armoede worden behandeld. Als iemand verhuist binnen
1183 de regio, gaat de nieuwe gemeente op de oude voet verder.
- 1184
1185 ● Laagdrempelige en goed bereikbare hulp bij de gemeente is essentieel. D66 wil dat er **één**
1186 **loket** komt waar inwoners zich kunnen melden en persoonlijk in contact kunnen komen met
1187 de gemeente. Inwoners krijgen een vast contactpersoon die hen helpt.
- 1188
1189 ● D66 wil **ongelijke behandeling om gelijke kansen** te realiseren. Bewoners die net een steuntje
1190 meer nodig hebben worden op maat geholpen.
- 1191
1192 ● Gemeentelijke belastingen moeten eenvoudiger met vast bedrag **per maand** kunnen worden
1193 betaald in plaats van in maximaal 8 termijnen.

- 1194 • D66 wil dat mensen die een bijstandsuitkering aanvragen eerst een persoonlijk gesprek of
1195 contact hebben met de gemeente. Daarna moeten inwoners ook **via website en een app** de
1196 gegevens kunnen inzien, met de sociale dienst kunnen communiceren en wijzigingen kunnen
1197 doorgeven. Het moet daarnaast altijd mogelijk zijn om **telefonisch** of **persoonlijk** contact te
1198 hebben met de gemeente.
1199
 - 1200 • Wij vervangen alle verschillende armoederegelingen door één **Meedoen Budget**. Mensen
1201 krijgen op deze manier meer overzicht over hun inkomen en kunnen hun eigen keuzes maken.
1202 D66 is tegen betutteling. Onderdeel van het meedoenfonds is een kindpakket, dat enkel
1203 beschikbaar is voor zaken ten gunste van het kind, zoals sport, spel of andere activiteiten.
1204
 - 1205 • De **garantieknop** zorgt dat iemand die kort na een uitkering zijn/haar baan verliest, weer snel
1206 en eenvoudig een uitkering krijgt. Dit is ongelooflijk belangrijk om mensen het zelfvertrouwen
1207 te geven weer aan het werk te gaan. Juist door het vangnet beschikbaar te houden. D66 wil dit
1208 zo snel mogelijk invoeren.
1209
 - 1210 • Handhaving gaat altijd met een **menselijke maat**. Iedereen mag fouten maken en krijgt dan
1211 een tweede kans. Bij misbruik of fraude wordt er meteen doorgepakt.
1212
 - 1213 • D66 wil doorgaan met het project **Bouwdepot**. In dit traject ontvangen jongeren in kwetsbare
1214 posities een jaar lang een vast maandelijks bedrag en begeleiding. Dit biedt hen financiële
1215 rust, ruimte voor persoonlijke ontwikkeling en de mogelijkheid om structurele stappen te
1216 zetten richting onderwijs, werk of zelfstandigheid. Deelnemers krijgen weer grip op hun leven
1217 – niet door opgelegde regels, maar vanuit vertrouwen en regie.
- 1218 **D66 regelt werkende manieren om Leidenaren structureel uit de armoede te helpen**
1219 Leidenaren met een laag inkomen of hoge schulden moeten gewoon mee kunnen doen in Leiden, op
1220 hun eigen manier, met hulp van een gemeente die faciliteert en zo min mogelijk drempels opwerpt.
1221 D66 zet in op gelijke kansen voor iedere inwoner. Het gemeentelijk vangnet moet erop gericht zijn
1222 iedereen zoveel mogelijk in staat te stellen die kansen te pakken. D66 wil daarvoor gebruik maken
1223 van bewezen effectieve methodes en ruimte laten voor innovatie.
1224
- 1225 • Begin 2026 wordt in Leiden en Leiderdorp de **Sleutelpas** ingevoerd voor toegang tot cultuur,
1226 sport en andere activiteiten in de regio. D66 wil deze pas voor de hele Leidse regio invoeren
1227 en het aantal deelnamepunten uitbreiden. Iedereen kan een pas kopen, het wordt echt een
1228 brede stadspas; mensen met een inkomen tot 130% van het sociaal minimum krijgen deze
1229 gratis.
1230
 - 1231 • Leidenaren met een beperkt inkomen krijgen begeleiding en subsidie bij het isoleren van hun
1232 woning, zodat hun maandelijkse **energiekosten omlaag** gaan. Dit doen wij met behulp van het
1233 Nationaal Isolatie Offensief.

- 1234 ● D66 wil dat de gemeente volledig gaat werken met saneringskredieten bij problematische
1235 schulden. De gemeente neemt de schuld op zich en betaalt mee, waardoor de Leidenaar met
1236 zijn gezin **een nieuwe start** krijgt. De gemeente stopt met schuldbemiddeling. Wij starten hier
1237 met een fonds en evalueren resultaat.
- 1238
- 1239 ● De gemeente maakt **kwijtschelding** van lokale lasten makkelijker en duidelijker. Voorkomen
1240 moet worden dat mensen door de lokale belasting in nog grotere problemen komen.
- 1241
- 1242 ● Het is voor ieders gezondheid belangrijk regelmatig op controle langs te gaan bij de **tandarts**
1243 en behandeld te worden. Dat je weinig geld hebt mag dan geen probleem zijn. D66 verkent
1244 manieren om dure mondzorg toegankelijker te maken voor mensen met weinig geld.
1245 Bijvoorbeeld door een **gratis tandartsdag** en budget voor incidentele behandelingen wanneer
1246 dit grote gezondheidswinst oplevert.
- 1247
- 1248 ● Er bestaat helaas zoiets als een “armoedeval”: het feit dat als je net te veel verdient je buiten
1249 alle regelingen valt. D66 wil samen met maatschappelijke organisaties hier een vangnet voor
1250 bieden.
- 1251
- 1252 ● Bij de uitvoering van sociale regelingen is er **speciale aandacht voor kinderen en gezinnen**.
1253 We moeten alles op alles zetten zodat ‘gelijke kansen voor iedereen’ ook geldt voor mensen
1254 met een lager inkomen.
- 1255
- 1256 ● De individuele maatwerk begeleiding van **langdurig werklozen** naar een nieuwe baan werpt
1257 zijn vruchten af. Omdat werk voor iedereen belangrijk is om mee te doen in de samenleving
1258 gaat D66 hiermee door.
- 1259
- 1260 ● **Jongeren** hebben specifieke problemen en ook specifieke ondersteuning nodig. D66 wil
1261 doorgaan met de regelingen gericht op verschillende leeftijdsgroepen: van minderjarige
1262 jongeren tot en met masterstudenten.

7. Onderwijs, Kunst en Cultuur maken de mensen

Of je nu opgroeit, studeert of werkt, de basis moet goed zijn en de omgeving moet inspireren. Dat betekent: kansen om je talenten te ontdekken, mogelijkheden om jezelf voortdurend te ontwikkelen en een leefomgeving die je doet dromen over nieuwe wegen. Onderwijs, kunst en cultuur dagen uit en geven iedereen de kans om het maximale uit zichzelf te halen. Ze dragen de belofte van de grote gelijkmaker in zich: dat je kansen niet afhangen van waar je wieg stond.

Maar die belofte wordt nu nog lang niet altijd waargemaakt. Niet iedereen gaat naar school of komt in aanraking met boeken, muziek, dans en spel. Jongeren onder de 18 hebben niet altijd een plek waar ze met elkaar leuke dingen kunnen doen. Een strak keurslijf maakt het moeilijk om jezelf te zijn en mee te gaan in een ingewikkelde samenleving. Verouderde schoolgebouwen hebben geen ruimte voor zorg en versteende schoolpleinen zijn te warm of dagen niet uit om te stoeien en te spelen. De culturele sector en de nachthoreca staan onder druk en zijn daardoor niet voor iedereen bereikbaar.

D66 doorbreekt dit: Onderwijs en cultuur zien wij niet als een ladder, maar als een waaier van mogelijkheden. D66 zorgt dus voor goede samenwerking tussen scholen en instellingen. Samen komen we tot vernieuwing en dat is nodig om de uitdagingen zoals klimaat en vergrijzing aan te kunnen. De stad is ons klaslokaal waar we met elkaar ontdekken en oplossingen bedenken. Wij subsidiëren het Jeugdfonds voor Sport en Cultuur zodat ieder kind maximale kansen krijgt voor inspiratie en ontwikkeling. Wij werken aan groene schoolpleinen en schoolgebouwen die klaar zijn voor een rijke schooldag. Wij maken ruimte voor makers en levendigheid. We versoepelen regels voor evenementen die plezier geven en verbinden door openingstijden te verruimen, het geluidslimiet te verhogen en cultureel ondernemerschap te benutten. Voor onze vrijwilligers en mantelzorgers spreken we grote waardering uit.

DOELSTELLINGEN

- Meer gelijkheid in het onderwijs door een Rijke Schooldag.
- De veilige, gezonde en toegankelijke school als basis voor elk kind en jongere.
- Pak laaggeletterdheid aan en verklein zo de ongelijkheid in de samenleving.
- Een conciërge op elke school vergroot de veiligheid op scholen.
- Zorg voor de jeugd!
- Zet in op een leven lang leren zodat talent niet verloren gaat.
- Bevorder praktisch en praktijkgericht onderwijs en ondernemerschap in het onderwijs.
- Behoudt het culturele aanbod in de Leidse regio en investeer in evenementen.
- Versterken van eerlijk en inclusief ondernemerschap in de culturele sector.
- Kunst en cultuur toegankelijk voor iedereen.

Meer gelijkheid in het onderwijs door Rijke Schooldag

D66 vindt het belangrijk dat een schooldag uit meer bestaat dan lezen, schrijven en rekenen. Een rijke schooldag biedt elke leerling een springplank voor ontwikkeling en daarmee helpen we de ongelijkheid te verkleinen. Wij gaan uit van de behoefte van het kind, zodat die op het eigen niveau uitgedaagd wordt.

- Zwemles is een cruciaal onderdeel van de opvoeding. D66 wil dat de gemeente onderzoekt of **schoolzwemmen** weer ingevoerd kan worden. Scholen moeten hierbij ontzorgd worden in plaats van dat er werk bij komt. Voor zwembaden kan deze investering bijdragen aan een gezondere financiële situatie.
- D66 vindt dat iedereen moet kunnen lezen wat hij wil en dat daarvoor iedere school een **bibliotheek** krijgt.
- D66 wil scholen helpen bij het makkelijker en meer **sportles, muziekles en/of theaterles geven**. Bij het bouwen van nieuwe scholen of het plannen van verbouwingen, zorgen wij voor voldoende ruimte. Daarnaast investeert D66 in de voorzieningen in de regio
- D66 wil voor ieder kind die het nodig heeft een **gratis maaltijd en huiswerkbegeleiding** aanbieden op basisscholen en in het voortgezet onderwijs.
- D66 vindt dat onderwijs moet aansluiten bij de online leefwereld van kinderen en jongeren. Kinderen wordt geleerd bewust en verantwoord om te gaan met **kunstmatige intelligentie (AI)** en **sociale media**.
- D66 vindt dat de **brugfunctionarissen** in het basisonderwijs voor scholen die daar behoefte aan hebben behouden blijft of wordt uitgebreid. Zij zorgen ervoor dat de verbinding tussen het kind, de ouder en het gezin met de school wordt versterkt, waardoor problemen eerder worden gesignaleerd en de samenwerking wordt versterkt.

De veilige, gezonde en toegankelijke school als basis voor elk kind en jongere

D66 blijft zich inzetten voor de verduurzaming van schoolgebouwen. Een goed schoolgebouw draagt bij aan de onderwijskwaliteit en is de basis om inclusief onderwijs en de rijke schooldag te realiseren. Daarbij verliezen we niet uit het oog dat een school ook veilig en toegankelijk moet zijn. Iedereen moet mee kunnen doen.

- D66 wil een **grote doorbraak voor schoolgebouwen**. De achterstand en slechte kwaliteit van schoolgebouwen is immens. D66 Leiden investeert zelf en lobbyt bij het Rijk om alle kinderen een gezonde leeromgeving te geven.
- Elke school heeft een **groen schoolplein** met veel schaduw nodig. Dit voorkomt hittestress en het overlopen van regenwater. Groene pleinen zijn fijnere plekken om te spelen en dragen bij aan ontspanning en bescherming tegen zon of regen.

- Wij geven schoolgebouwen waar het kan een **multifunctionele** rol door openstelling aan buurthuis, verenigingen, ‘kindcentrum’ en/of voorzieningen in de wijk.
- Scholen zijn met de fiets en lopend te bereiken **via veilige fiets- en looproutes**. De maximumsnelheid in de bebouwde kom wordt, op hoofdwegen na, verlaagd naar 30 kilometer per uur. Bij scholen worden de schoolzones uitgebreid, en daarin geldt een snelheid van 15 km/u.
- Scholen zijn ook **toegankelijk voor kinderen met een beperking** en/of chronische ziekte. Iedereen moet mee kunnen doen. Wij willen een makkelijk en snel inzetbaar budget met een vliegende brigade voor kleine praktische dingen. Zij kunnen binnen een week een stoepje handiger maken, tegels recht leggen, of een helling aanleggen.
- D66 wil dat **conciërges** op basis- én middelbare scholen behouden blijven of terugkeren.
- Al vele jaren reiken wij jaarlijks de prijs voor **Conciërge van het jaar** uit, omdat we hun werk zo waarderen. Docenten en leerlingen kunnen hun eigen conciërge nomineren. D66 gaat hier mee door!

Pak laaggeletterdheid aan en verklein zo de ongelijkheid in de samenleving.

Het aantal laaggeletterden neemt toe en zorgt voor meer ongelijkheid in de samenleving. D66 wil extra inzet op de aanpak van laaggeletterdheid.

- D66 ziet dat leerlingen steeds meer moeite hebben met lezen. Daarom maken we lezen weer leuk. Elke school moet een **bibliotheek op school** kunnen krijgen, verzorgd en ondersteund vanuit BPlusC. Met een actuele en passende voorraad boeken en hulp vanuit de leesconsulent die docenten en leerlingen helpt weer plezier te krijgen in het lezen.
- De gemeente moet aan de slag met een **Taalakkoord**. D66 denkt dat laaggeletterdheid onder de beroepsbevolking teruggedrongen kan worden als bibliotheken, taalhuizen, sociale diensten en werkgevers goed samenwerken.

Zorg voor de jeugd!

Opgroeien en opvoeden is in deze tijd soms een uitdaging. D66 wil dat kinderen gezond en gelukkig kunnen opgroeien. Daarom is het belangrijk dat er een goede samenwerking is tussen ouders, onderwijsinstellingen, jeugdzorg en de gemeente zodat kinderen en jongeren zo goed mogelijk mee kunnen blijven doen op school en in de samenleving. Hier ligt een uitdaging om een nieuwe balans te vinden, want steeds meer kinderen krijgen hulp en ondersteuning omdat het “normaal” niet lukt. Het is tijd om het systeem te veranderen en niet de kinderen.

- Er is bij iedere professional die met kinderen werkt structurele aandacht voor de **mentale gezondheid van leerlingen** (signalering en aanpak). De gemeente bevordert dit. D66 wil ook door met het programma ‘Verwonder om de hoek’.

- D66 wil doorgaan met het project **Bouwdepot**. In dit traject ontvangen jongeren in kwetsbare posities een jaar lang een vast maandelijks bedrag en begeleiding. Dit biedt hen financiële rust, ruimte voor persoonlijke ontwikkeling en de mogelijkheid om structurele stappen te zetten richting onderwijs, werk of zelfstandigheid. Deelnemers krijgen weer grip op hun leven – niet door opgelegde regels, maar vanuit vertrouwen en regie.
- Niet ieder kind heeft jeugdzorg nodig. Kinderen moeten vrij zijn om zichzelf te zijn. Systemen, omgangsvormen en procedures moeten zo zijn dat er ruimte voor het kind is en dat er wordt geïnvesteerd in een sterke basis voor het kind. Dit **voorkomt onnodige jeugdzorg**.
- D66 wil dat de gemeente drempels wegneemt om zorgen te uiten. Bijvoorbeeld door na schooltijd jeugdzorgconsulenten **spreekuur** te laten houden op de school zelf.
- D66 zet in de hele regio in op de **kwaliteit en effectiviteit van de jeugdzorg**. We kijken daarbij niet alleen naar de instroom, maar ook naar de uitstroom: niet langer behandelen dan nodig en effectief is. We willen verder meer preventie en meer en betere samenwerking tussen partners in het sociale domein bij de ondersteuning aan inwoners. De stem van de kinderen en ouders speelt daarin een belangrijke rol.
- Wanneer bij de zorg voor kinderen met ernstige problematiek meer zorgverleners en instanties (onderwijs, zorginstellingen, justitie) betrokken zijn, ligt de nadruk op het **netwerk van het kind** en minder op de keten van instanties. In die samenwerking zijn zo weinig mogelijk formele drempels en alle betrokkenen spreken dezelfde taal. De gemeente stimuleert deze werkwijze.
- D66 wil dat de gemeente **stevig monitort** op de kwaliteit van aanbieders. Met ouders en kinderen is goed contact vanuit het wijkteam over het verloop van het traject. Juist ook wanneer jeugdbescherming wordt ingezet en of een kind voor langere tijd niet thuis kan wonen. Op basis van de pilots van het toekomstscenario jeugd en gezin landelijk worden snel stappen gemaakt om jeugdbescherming, veilig thuis en de raad van de kinderbescherming bijeen te brengen, samen met het zorg- en veiligheidshuis. de wijkteams worden breder ingericht zodat niet alleen wordt gekeken naar het kind maar vooral naar het gezin. Vaak is ondersteuning bij schulden of een scheiding minstens zo belangrijk als het bieden van jeugdhulp voor het kind.
- We **verkleinen** de verschillen in hulp en wijkteams tussen de Leidse regiogemeenten. Dit is belangrijk, bijvoorbeeld wanneer ouders gescheiden zijn en in twee gemeenten wonen. Hierdoor kunnen ook huisartsen en scholen beter met de wijkteams samenwerken. Leiden en buurgemeenten binnen de jeugdhulpregio zijn solidair om samen continuïteit van zorg te bieden voor de meest kwetsbare kinderen.
- Op hun **18e verjaardag** komen jongeren in een ander zorg regime terecht. D66 wil dat hun verjaardag er niet toe leidt dat zij niet meer de goede zorg krijgen. Daarom heeft de gemeente speciale aandacht voor de overgang van het regime en de impact op de jongeren. Desnoods kan de jeugdzorg langer doorgaan.

1429 • Leiden heeft de afgelopen jaren geïnvesteerd in **laagdrempelige hulp** dichtbij jongeren.
1430 Bijvoorbeeld binnen (studenten)verenigingen en inloop van @ease. Dit werkt goed. Ook
1431 jongeren op de middelbare school maken hier gebruik van. We gaan dergelijke initiatieven
1432 structureel financieren en zorgen dat ze bereikbaar en beschikbaar zijn voor alle jongeren
1433 tussen de 13 en 27 jaar. Ook omdat ze een serieus en beter alternatief bieden op jeugdzorg en
1434 GGZ voor jongvolwassenen.

1435 **Zet in op een leven lang leren zodat talent niet verloren gaat**

1436 D66 is ervan overtuigd dat wie goed onderwijs kan volgen, meer kansen krijgt. Door een leven lang
1437 te leren bouw je je talenten uit en vergroot je je kansen op de arbeidsmarkt. Dat draagt bij aan
1438 (jouw) brede welvaart en dat van de Leidse regio.

1439
1440 • D66 is **trots** op de scholen, het MBO, HBO en de Universiteit in de Leidse regio. We willen door
1441 met bestaande samenwerkingen tussen de gemeenten, met werkgevers, MBO, HBO en de
1442 universiteit. Leiden Kennisstad is de motor die deze samenwerking op gang houdt.

1443
1444 • D66 is voor een gemeente die inclusief onderwijs stimuleert en die zich inzet tegen **voortijdige**
1445 **schoolverlaters**. Er komt een fonds waaruit de extra hulp kan worden betaald voor kinderen
1446 die wegens persoonlijke problematiek achter blijven lopen. Ook zij verdienen een
1447 startkwalificatie.

1448
1449 • De handhaving van het **leerrecht** moet niet pas beginnen als de problemen al heel groot zijn,
1450 maar juist als problemen nog voorkomen kunnen worden. D66 vindt dat Bureau Leerrecht ook
1451 moet gaan helpen bij het voorkomen van uitval.

1452
1453 • D66 wil dat de gemeenteraad **elk jaar** met de scholen in het basis- en voortgezet onderwijs
1454 om tafel gaat om inzicht te krijgen in wat er goed gaat, wat er nodig is en wat er beter kan.

1455
1456 • Er moet extra geld beschikbaar komen voor **bij- en omscholingstrajecten** voor werknemers,
1457 werkzoekenden en zelfstandigen. Ongeacht niveau en leeftijd. D66 wil dit samen doen met
1458 werkgevers en onderwijsinstellingen. Met name leer- en ontwikkeltrajecten worden
1459 gestimuleerd die aansluiten bij behoeften op de arbeidsmarkt.

1460
1461 • Wij willen een **regionaal stagebureau** oprichten dat bemiddelt tussen stagiair en
1462 opdrachtgever. Stages zijn onmisbaar voor een goede opleiding. Voor bedrijven zijn stagiairs
1463 de werknemers van de toekomst. Natuurlijk doet de gemeente dit samen met bedrijven van
1464 het Bio Science Park, de regio en de onderwijsinstellingen.

1465
1466 • De gemeente is ruimhartig in het toekennen van opleidingsbudgetten voor **kansrijke**
1467 **beroepen**. Dit zijn beroepen met een grote kans op een baan na het afronden van de
1468 opleiding.

Bevorder praktijkonderwijs en ondernemerschap in het onderwijs

De Leidse regio heeft een uitstekende reputatie op het gebied van kennis, innovatie en vakmanschap. Er is een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor start-ups, kennisintensieve bedrijven en organisaties. D66 wil deze kracht verder versterken, samen met de onderwijspartners, het bedrijfsleven en publieke organisaties. We willen versterking van het praktijkonderwijs en ondernemerschap binnen het onderwijs in de Leidse regio.

- D66 roept scholen op in de **'Week van het Ondernemen'** ondernemers uit te nodigen om hun verhaal te vertellen aan basis- en middelbare scholieren. Deze mensen zijn inspiratie voor succesvol ondernemerschap.
- D66 wil een **'Nobel'-prijs voor het vakmanschap** in onze Leidse regio organiseren, een prijs om 'makers' te waarderen.
- De gemeente moet meewerken aan goede contacten tussen **praktijkonderwijs en ondernemers**. Het regionaal stagebureau kan hieraan bijdragen. Alleen zo kunnen samen de grote transities op het gebied van energie, duurzaamheid en digitalisering het hoofd bieden.
- De MBO- en HO-instellingen betrekken de gemeente en de arbeidsmarkt bij het onderwijs. De gemeente versterkt deze samenwerking door zelf nadrukkelijk **praktijkleerplek** te zijn en ook **MBO-traineeships** aan te bieden.
- In de praktijk zijn vaardigheden waardevoller dan een opleidingsniveau. De gemeente wordt **voorloper** in het uitdragen daarvan, door bij de werving van stagiaires en medewerkers vooral te focussen op vaardigheden en kwaliteiten.
- D66 vindt dat **MBO-studenten** dezelfde rechten verdienen als andere studenten, zoals toegang tot studentenvoorzieningen, eerlijke stagevergoedingen en volwaardige studentenvoordelen
- Na de **succesvolle MAVO-top** van 2025 wil D66 ieder jaar een evenement organiseren om MBO-studenten te betrekken bij besluitvorming en zo te komen tot betere besluiten.

Behoud het culturele aanbod in de Leidse regio én investeer in de nachtcultuur

De Leidse regio kent een groot en gevarieerd cultureel aanbod. Cultuur geeft ontspanning en plezier, stof tot nadenken, kansen voor ontwikkeling en verbinding tussen mensen. Daarom werken we met de sector hard aan het bekender en toegankelijker maken van onze mooie musea, theaters, bibliotheken, dansclubs en kroegen. Dat vraagt van de gemeente een meerjarige en betrouwbare financiering.

- D66 wil een **nachtclub op het Bio Science Park**. Er moeten meer mogelijkheden voor nachthoreca en nachtcultuur komen. Een rijke en veilige nachtcultuur is belangrijk voor de verdere ontplooiing van jongeren. Nu reizen nog te veel jongeren naar andere steden om dit te ervaren. Goede isolatie en afspraken met omwonenden zijn daarbij belangrijk. Ook willen wij genoeg plekken voor jongeren tussen de 12-18 jaar.

- 1513 • D66 wil dat **terrassen bij warm weer** (overdag minimaal 25 graden) **langer open blijven**.
1514 Drankjes smaken dan net wat lekkerder.
1515
- 1516 • D66 wil het **evenementenfonds** doorzetten. Dit was een eenmalig **positieve impuls** voor de
1517 **evenementensector**. Het helpt organisaties met spullen en kennis delen. Zo bleek het
1518 veiligheidsplan van Sinterklaas heel praktisch voor de Canal Pride. Een kleurrijk cadeau voor de
1519 stad.
1520
- 1521 • D66 droomt van een **openluchttheater** in de stad. Op deze manier wordt kunst en cultuur
1522 zichtbaar voor het brede publiek. Dit theater kan op de nieuwe Morspoort Parkeergarage of in
1523 het Ankerpark worden aangelegd.
1524
- 1525 • D66 omarmt het plan voor het **Leids Cultuurkwartier**. Het noordwesten van de binnenstad
1526 vormt een unieke schakel tussen de oude historische binnenstad en de nieuwe wereld van
1527 wetenschap en technologie in het Leiden Bio Science Park. Door herkenbaarheid en
1528 verbondenheid is het geheel meer dan de afzonderlijke onderdelen (1+1=3)
1529
- 1530 • De **openingstijden in het Leidse uitgaansleven** zijn al jarenlang onderwerp van debat. Een
1531 bruisende nachtcultuur is essentieel voor de creatieve en economische ontwikkeling van
1532 Leiden en een belangrijk sociaal bindmiddel, vooral voor studenten en jongeren. D66 wil een
1533 ontheffing bieden aan discotheken/clubs die willen afwijken van de openingstijden. In de
1534 omgeving geven wij subsidie voor betere isolatie. Dat helpt tegen geluid, het klimaat en is
1535 goed voor de portemonnee.
1536
- 1537 • D66 wil dat de gemeente blijft **faciliteren in de veiligheid van de nachtcultuur**, bijvoorbeeld
1538 door te onderzoeken of er behoefte is aan een Nachtburgemeester of andere vorm van
1539 belangenbehartiging. Daarnaast is D66 voor het aanstellen van nachtboa's, speciaal om de
1540 veiligheid van de nachtcultuur voor iedereen op straat te waarborgen.
1541
- 1542 • D66 wil dat **jongeren** binnen en buiten voldoende plekken in de gemeente hebben waar zij
1543 samen kunnen komen zonder te worden weggejaagd. Met de jongeren uit Leiden gaan we op
1544 zoek naar plekken die voor hen fijn zijn. Wij hebben oog voor verschillende groepen. D66 wil
1545 dat er op deze plekken "laagdrempelig" toezicht is om te zorgen voor een **veilige omgeving**
1546 voor onze jongeren.
1547
- 1548 • De viering van Leidens ontzet en Pride moeten een groot feest blijven. Daarom gaat de
1549 **geluidslimiet** tot middernacht met enkele decibellen omhoog. Zo zijn podia verder weg goed
1550 te volgen, voorkomen we grote drukte voor het podium en worden optredens niet verstoord
1551 door geroezemoes.
1552
- 1553 • D66 is tegen het **verkoopverbod voor alcohol** in supermarkten en slijterijen tijdens Leidens
1554 ontzet. Wij vragen het gemeentebestuur de grootwinkelbedrijven aan te spreken om mee te
1555 betalen aan het feest. Als zij de lusten ervaren, moeten ze ook meedelen in de lasten die het
1556 organiseren met zich meebrengt.

- 1557 • De viering van **3 oktober is en blijft een regionaal feest**. D66 ziet ook het belang van de
 1558 gebeurtenissen die in de regio hebben plaatsgevonden tijdens het ontzet te belichten. Voor
 1559 kinderen in de regio is het Leidens Ontzet al een regionaal evenement. D66 pleit ervoor om dit
 1560 evenement breder, van jong tot oud, in de hele regio te vieren.
- 1561
- 1562 • D66 vindt dat de gemeente meer geld moet uitgeven aan cultuur. Wij willen het
 1563 **cultuurbudget ophogen** naar het gemiddelde van steden met een vergelijkbaar aantal
 1564 inwoners. Cultuur vormt het cement van onze samenleving waarin iedereen vrij moet zijn om
 1565 te maken en te ervaren.
- 1566
- 1567 • Invoering van de **2%-regeling** zorgt ervoor dat bij iedere gemeentelijke investering in de
 1568 buitenruimte van boven een ton er 2% van het budget aan (beeldende) kunst wordt besteed.
 1569 Dat is goed voor onze buitenruimte, leefbaarheid en het stimuleren van het kunstenaarschap.
- 1570
- 1571 • D66 is opgetogen over de verbouwing van de **bibliotheek**. Dat wordt een prachtig cultureel
 1572 centrum voor leren en ontmoeten. Er komen mogelijkheden voor vertonen van films, houden
 1573 van voorstellingen en het geven van muziek- en theater- of danslessen.
- 1574
- 1575 • Tijdens de verbouwing verspreidt de bibliotheek zich door de stad. Als dat bevalt, willen wij
 1576 ook na de verbouwing **in de wijken** locaties voor de bibliotheek behouden.
- 1577
- 1578 • Verduurzaming van culturele gebouwen moet **eenvoudiger**. De verduurzamingsopgave voor
 1579 veel van deze instellingen leidt tot problemen, omdat er te veel regels zijn en de kosten niet
 1580 uit de reguliere exploitatie kunnen worden betaald.
- 1581 **Versterken van eerlijk en inclusief ondernemerschap in de culturele sector**
- 1582 Cultuur is het voedsel voor het brein en geeft nieuwe perspectieven op maatschappelijke
 1583 vraagstukken. Makers in de culturele sector zijn ontzettend belangrijk. D66 wil makers helpen.
 1584 Cultureel ondernemerschap wordt door ons gestimuleerd.
- 1585
- 1586 • D66 zoekt naar fysieke ruimte voor makers. Deze **broedplaatsen** zijn van groot belang. We
 1587 kijken daarbij welke slimme combinaties gemaakt kunnen worden met wonen, onderwijs en
 1588 werken en willen ruimte zoals kerken en buurthuizen gebruiken voor makers.
- 1589
- 1590 • Door collectieve promotie van kunst- en cultuuraanbod gericht op de inwoners van de regio
 1591 én het aanjagen van cultureel toerisme wordt de grote **culturele waarde** van de Leidse regio
 1592 verder bekend. Dit levert meer bezoekers en unieke voorstellingen op.
- 1593
- 1594 • D66 streeft naar **kansengelijkheid voor alle (amateur)kunstenaars**, dus ook de kunstenaars
 1595 met een andere culturele achtergrond en de kunstenaars met een beperking. We zorgen
 1596 ervoor dat subsidieregelingen ook voor hen begrijpelijk en toegankelijk zijn.
- 1597
- 1598 • Ten behoeve van **eerlijk en inclusief ondernemerschap** stelt de gemeente bij meerjarige
 1599 subsidies aan evenementen en instellingen de eis dat de Fair Practice Code, de Code
 1600 Governance Cultuur en de Code Diversiteit en Inclusie worden nageleefd.

- 1601 • D66 kiest ervoor om kunstenaars en creatieve makers te betrekken bij thema's zoals
1602 ruimtelijke ordening, duurzaamheid en sociale cohesie. Vanwege hun talent om vraagstukken
1603 op een 'eigen' wijze te beoordelen en van commentaar te voorzien, kunnen zij **innovatieve**
1604 **oplossingen en frisse inzichten** bieden.
- 1605
- 1606 • Wij zien kans voor culturele ondernemers door erfgoed en cultuur een speerpunt van het
1607 **economisch beleid** te maken. Want cultuur en erfgoed trekken bezoekers en bedrijven naar
1608 de Leidse regio.

1609 **Kunst en cultuur toegankelijk voor iedereen**

1610 We vinden dat iedereen mee moet kunnen doen in de maatschappij, dus ook op het gebied van
1611 kunst en cultuur. We zetten in op betere financiële toegankelijkheid van het cursusaanbod en
1612 stimuleren instellingen die een divers en inclusief jaarprogramma bieden.

- 1613
- 1614 • Via BplusC is er een groot aantal **muzikale en culturele cursussen** beschikbaar. D66 wil bij
1615 lessen voor kinderen alleen de materiaalkosten in rekening worden gebracht.
- 1616
- 1617 • Cultuureducatie moet onderdeel zijn van het basis- en voortgezet onderwijs. D66 stimuleert
1618 inclusieve activiteiten waarbij **jongeren zelf kunnen meedoen**.
- 1619
- 1620 • De gemeente moet scholen ondersteunen bij het aanbieden van kunst en cultuur aan hun
1621 leerlingen. Scholen zullen informatie verstrekken over subsidieregelingen van de gemeente.
- 1622
- 1623 • D66 wil dat er in Leiden wekelijks activiteiten georganiseerd worden voor **jongeren onder de**
1624 **18 jaar**. Zij willen samen kunnen feesten, dansen, zingen en muziek maken.
- 1625
- 1626 • De gemeente vraagt elke vier jaar aan de **jongerenraad** welke behoefte en plannen zij zien
1627 voor culturele activiteiten voor jongeren. Er wordt vooraf bekendgemaakt hoeveel geld er
1628 beschikbaar is, zodat de plannen ook uitgevoerd kunnen worden.
- 1629
- 1630 • Cultuur laat de stad leven. D66 helpt cultuurmakers om de publieke ruimte goed te benutten.
1631 Braakliggende terreinen bieden tijdelijk een mooi podium.
- 1632
- 1633 • Inwoners moeten de mogelijkheid krijgen om zelf **gemeentelijke monumenten** te nomineren,
1634 zodat cultuurhistorisch waardevolle plekken behouden blijven.
- 1635
- 1636 • D66 vindt het belangrijk om **cultuurmakers** te betrekken bij de ontwikkeling van het
1637 cultuurbeleid in de gemeente, ook diegene die geen onderdeel uitmaken van de
1638 cultuurfabriek.
- 1639

8. Studenten zijn belangrijke spil in Leidse regio

Leiden is een prachtige studentenstad. Al 450 jaar zijn we het bolwerk van vrijheid. Hier studeren 50.000 jonge talenten. Studeren op het mbo, de hogeschool of aan de universiteit moet een tijd zijn waarin je groeit, nieuwe mogelijkheden ontdekt en een goede basis legt voor je toekomst. Het is een tijd om dingen te proberen, kansen te verzilveren en nieuwe invalshoeken te omarmen. Het Leidse onderwijs is een springplank naar een carrière, bijvoorbeeld in een van de vele topsectoren op het Bio Science Park.

Maar te vaak lopen studenten vast door stress over geld, druk om te presteren en een gebrek aan betaalbare huizen. Somberheid en eenzaamheid zijn echte problemen. De mentale gezondheid van studenten staat al jaren onder druk. Het mbo, hbo en wo worden nog altijd ongelijk gewaardeerd. Dat moet anders.

D66 kiest voor een studietijd waarin iedereen kan leren en leven, zonder torenhoge schulden. En waar mbo'ers, hbo'ers en wo'ers elkaar ontmoeten, ook in de collegezaal. D66 blijft zich inzetten voor een levendige studententijd. Dat houdt in dat talenten zich moeten kunnen ontplooiën op een van de vele studentenverenigingen en stageplekken. D66 maakt letterlijk ruimte voor kleine verenigingen. Wij werken aan een stad die veilig is om uit te gaan, zeker voor meisjes en vrouwen. En we zetten in de regio alles op alles zodat alle studenten die een kamer zoeken, er ook één vinden.

DOELSTELLINGEN

- Meer kamers en studentenhuizen voor studenten.
- D66 werkt met de studenten aan een levendige nacht.
- Mentaal sterke studenten.
- Maak ruimte voor studentenverenigingen.

Meer kamers en studentenhuizen voor studenten

De kamernood is hoog en daar gaan we echt iets aan doen. Wel met oog voor de omgeving en dichtbij groen en voorzieningen, want het moet voor iedereen prettig wonen zijn.

- D66 wil dat de gemeente samen met de omliggende gemeenten in de Leidse regio, de Universiteit, Hogeschool, ROC's, de studentenverenigingen en de woningcorporaties een **regionaal plan** maakt om meer studentenhuisvesting te realiseren.
- D66 is voor het behoud van het huidige aanbod aan **traditionele studentenhuizen** inclusief gemeenschappelijke ruimten (fusies) en voor het behoud van mix van **hospiteren** en plaatsing in DUWO-huizen.
- D66 wil voor iedereen een passende woning en dus bouwt D66 voor **studenten, starters en senioren** om ook voor de nodige doorstroom te zorgen. D66 kiest voor gemengde wijken waar mensen met verschillende inkomens en achtergronden samenleven.
- D66 is voor **friends-contracten** en versoepeling van de regeling daarvan. Een friends-contract is een huurcontract voor vrienden die samen één woning huren, waarbij ze collectief verantwoordelijk zijn voor de huur en woonlasten.
- Als de nieuwe Morspoort Parkeergarage klaar is, maken we op het parkeerterrein Haagweg ruimte voor **nieuwe (gemeenschappelijke) studentenwoningen**.
- Wij willen dat de gemeente toestaat dat op alle terreinen die tenminste een jaar braak liggen **tijdelijke studentenwoningen** worden gebouwd. De grondeigenaar moet hiervoor een eerlijke vergoeding krijgen.

D66 werkt met studenten aan een levendige nacht

Een levendige nachtelijke horecasector, zowel voor jongeren als voor inwoners van de stad, is belangrijk. Een divers aanbod aan uitgaansmogelijkheden draagt bij aan een bruisend stedelijk leven en een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor jonge mensen. D66 zet zich daarvoor in.

- D66 wil ruimte bieden aan **nachthoreca op minder bewoonde locaties**, zoals het terrein rondom de Wibar. Ook andere gebieden, zoals het stationsgebied en het Bio Science Park, kunnen mogelijkheden bieden voor het vestigen van dans- en uitgaansgelegenheden zonder directe hinder voor omwonenden.
- Wij stimuleren **hybride horecaconcepten**, zoals cafés die in de loop van de avond transformeren tot dansgelegenheden. Er moet meer ruimte zijn om wekelijks meerdere keren te sjansen én te dansen!
- D66 wil dat de gemeente samen met de Leidse Nachtraad blijft werken aan de **Nachtvisie** en een bijbehorend actieplan over veiligheid, inclusiviteit, zichtbaarheid en fysieke ruimte voor nachtactiviteiten.

- D66 wil dat in de introductieweken van het MBO, het HBO en de Universiteit aandacht wordt besteed aan het voorkomen van seksueel geweld. D66 wil dat in de introweeken van de studentenvereniging stilgestaan wordt bij de '**Ben je oke?-campagne**'. We gaan daarover in gesprek met de organiserende commissies en studentenverenigingen en verbinden dit desnoods als voorwaarde voor de subsidie of vergunning.

- Om **uitgaansgeweld en nachtelijke criminaliteit** te voorkomen en te beperken, wil D66 dat er periodiek overleg is tussen de gemeente, de politie en de betrokken partijen zoals bedrijventerreinen, beveiligingsbedrijven, de horeca en de studentenverenigingen. D66 vindt dat zowel politie als BOA's in de nacht duidelijk aanwezig moeten zijn in de uitgaansgebieden. Zo houden we Leiden ook 's nachts veilig.

Mentaal sterke studenten

Het is bekend dat jongeren en studenten vaker kampen met problemen op het gebied van mentaal welzijn. Er zijn de laatste jaren veel initiatieven en projecten opgezet om de mentale gezondheid van studenten te verbeteren. D66 ondersteunt die initiatieven, omdat mentale gezondheid ontzettend belangrijk is.

- D66 wil lopende projecten om **bewustwording over mentale gezondheid** te creëren bij nieuwe studenten voortzetten. Het gaat bijvoorbeeld om Young in Leiden.
- Er zijn al veel mogelijkheden voor **laagdrempelige zorg en een gesprek** in Leiden. D66 wil dat gemeente en universiteit meer bekendheid geven aan deze mogelijkheden en structureel geld reserveren.
- Nieuwe studenten moeten bij aankomst in Leiden meteen gestimuleerd worden om een lokale **huisarts** te zoeken. Op die manier is de drempel lager om bij eventuele mentale problemen naar de huisarts en verdere zorg te gaan.
- Met de **huisartsenpraktijken** willen wij werken aan "Voor elke student een plekje". Zodoende wordt het makkelijker voor studenten om een huisarts te vinden en kan deze jonge populatie patiënten beter verdeeld worden over de praktijken in Leiden, ook in wijken waar relatief weinig studenten wonen.
- In samenwerking met de universiteit moet de gemeente het **aanbod van laagdrempelige psychologische zorg** voor jongeren en studenten in Leiden verbreden. Hierdoor kunnen ook langer durende hulpvragen behandeld worden en wordt het gat met de specialistische zorg (met lange wachtlijsten) kleiner.

Maak ruimte voor studentenverenigingen

D66 Leiden hecht veel waarde aan een stad waarin studenten zich verbonden voelen met hun omgeving. Studentenverenigingen, groot én klein, dragen bij aan een levendig, betrokken en divers stedelijk leven. Wij vinden het belangrijk dat de traditie van deze verenigingen beschermd wordt, dat ze de ruimte krijgen om zich te ontwikkelen en dat ze actief bijdragen aan de Leidse samenleving.

- 1752 • Al tien jaar lang bestaat het **Strategisch Partnerschap StudentenStad**, waarin uiteenlopende
 1753 studentenverenigingen samenwerken met de gemeente en Leiden & Partners om
 1754 evenementen te organiseren zoals verkiezingsdebatten, reanimatiecursussen, symposia. Dit
 1755 partnerschap vormt een brug tussen studenten en de stad en hiermee gaan we door om zo de
 1756 banden tussen studenten en inwoners te blijven versterken.
- 1757
- 1758 • Iedereen verdient een eigen plek. D66 wil een gedeelde ontmoetingsplek voor jongeren en
 1759 studenten D66 wil daarom een **paviljoen op het Leiden Bio Science Park**, waar ook kleine
 1760 verenigingen een plek kunnen krijgen. Samen met onderwijsinstellingen en bedrijven wordt
 1761 naar een locatie gezocht.
- 1762
- 1763 • D66 bepleit de oprichting van een **Mensa** – een gezamenlijke studentenkeuken, gerund door
 1764 studenten(verenigingen). Hier worden tegen lage kosten maaltijden aangeboden aan zowel
 1765 studenten als andere inwoners van Leiden, zowel **jong als oud**. Dit zou een ontmoetingsplek
 1766 kunnen worden waar stad en student, oudere en jongere op een laagdrempelige manier
 1767 samenkomen.
- 1768 **Zorg voor stages en gezamenlijke projecten met bedrijven**
- 1769 Leiden is de kennisstad van Nederland. In deze regio brengen we universiteit, bedrijfsleven,
 1770 studenten en inwoners samen in het innovatiekwartier.
- 1771
- 1772 • D66 is voor **uitbreiding van het project ‘Leren met de stad’**. Dit project verbindt
 1773 maatschappelijke organisaties en studenten om aan de slag te gaan met maatschappelijke
 1774 vraagstukken in de stad door middel van een stage of afstudeeropdracht. D66 is voorstander
 1775 om dit uit te breiden voor bèta en technische studies. Ook onderwijs uit buurgemeenten kan
 1776 meedoen.
- 1777
- 1778 • D66 wil onderzoeken of de Universiteit Leiden in samenwerking met de gemeente **een**
 1779 **‘Society Based Education’ (SBE) kan opzetten** waarbij studenten op projectbasis aan
 1780 maatschappelijke organisaties of het bedrijfsleven worden verbonden om een probleem op te
 1781 lossen voor die organisaties. Wij zien dit als opdracht aan de Kennisstad.

9. Werken aan de gezondste generatie ooit

Een gezonde samenleving begint bij gezonde mensen. Iedereen wil zich graag fit en vitaal voelen, zonder stress en met genoeg energie voor elke dag. En als je zorg nodig hebt, wil je die snel en dichtbij, zonder moeilijke regels of lange wachtlijsten. Zorg hoort op de juiste plek te zijn, met mensen die je kennen en begrijpen, zoals de huisarts. Zo voel je je gesteund, in elke fase van je leven.

Maar dit is lang niet altijd het geval. Ons zorgstelsel staat onder druk. Het tekort aan zorgprofessionals groeit, terwijl er meer vraag is door vergrijzing en het stijgende aantal mensen met chronische aandoeningen. Ook kinderen en jongeren lopen steeds meer vast door een overbelaste jeugdzorg. Tegelijkertijd maken ongezonde voeding, te weinig beweging en toenemende psychische klachten het moeilijker om gezond te blijven. Dat moet anders. We geloven in positieve gezondheid als leidraad.

D66 zet in op de gezondste generatie ooit. Een gezonde samenleving begint met voorkomen dat mensen ziek worden. Daarom investeren we in preventie. Sport en beweging worden toegankelijk voor iedereen — ongeacht leeftijd, inkomen, beperking of achtergrond. Sterke verenigingen spelen hierin een sleutelrol: het zijn plekken waar mensen samenkomen, werken aan hun gezondheid en bouwen aan sociale verbinding. We zetten in op zorg die past bij wat mensen nodig hebben: toegankelijk, dichtbij, persoonlijk en klaar voor de toekomst. Wij benutten alle Leidse kennis over gezondheid vanuit het Leiden Bio Science Park voor onze inwoners.

DOELSTELLINGEN

- Iedereen moet kunnen bewegen en sporten.
- Sterke sportverenigingen staan aan de basis van succes.
- Topsport vergt topsteun!
- Een leven lang gezond.
- Zorg is altijd in de buurt.
- Wij zorgen voor onze mantelzorgers.

Iedereen moet kunnen bewegen en sporten

De Leidse regio kent veel mogelijkheden om te bewegen en te sporten. Bewegen is goed voor de gezondheid, het geeft ontspanning en plezier, kansen voor ontwikkeling en het zorgt voor verbinding tussen mensen. Goede en toegankelijke sportvoorzieningen vragen om slimme investeringen en samenwerking in de Leidse regio. Sporten stopt immers niet bij de gemeentegrens.

- D66 wil investeren in de toekomst, door te investeren in sport. Wij willen nieuwe **Sporthallen** in Noord en aan de Vondellaan en nieuw leven blazen in de buitensport aan de Boshuizerkade. Daarnaast vernieuwen wij **sportpark de Mors**. Wij willen ook ruimte voor ongebonden sporters die samen in groepjes sportactiviteiten organiseren zoals bij de ijsbaan in de Stevenshof, de Vliet, in het Singelpark en het PanoramaPark.
- D66 wil dat de gemeenten in onze regio samenwerken en hun sportaanbod op elkaar afstemmen. In een team bereik je meer. D66 heeft een voorstel gedaan om een **regionaal sportfonds** op te richten en op die manier gezamenlijke sportaccommodaties te financieren. Samenwerking in regio is nodig voor voldoende ruimte voor zwembaden, binnensport en velden voor hockey en tennis
- Bij het plannen van nieuwe accommodaties en renovaties wil D66 kijken naar de **behoefte en spreiding** over de regio.
- Bij het gebruik en de verdeling van sportaccommodaties kunnen verenigingen veel meer **samenwerken**. De gemeente moet overleg en afstemming tussen verenigingen stimuleren. Zo gebruiken we de voorzieningen optimaal en heeft iedereen een eerlijke kans.
- D66 wil dat kinderen al vroeg met sport in aanraking komen. Sport moet onderdeel zijn van het basis- en voortgezet onderwijs. D66 stimuleert activiteiten waarbij **jongeren zelf verschillende sporten kunnen oefenen**. Ook jongeren met een beperking of als ouders het niet kunnen betalen.
- De gemeente moet **scholen** ondersteunen bij het aanbieden van sportles aan hun leerlingen. Scholen zullen informatie verstrekken over subsidieregelingen van de gemeente.
- Sport en musea zijn altijd **toegankelijk voor kinderen**. Via de Sleutelpas en het kindpakket wil D66 kinderen ondersteunen, zodat de contributie, materialen en toegang ook betaald worden voor kinderen uit gezinnen die het minder breed hebben.
- D66 ondersteunt het initiatief '**Veilig sporten in Leiden**' dat zich inzet voor het creëren van een inclusieve, positieve en veilige sportcultuur in Leiden en de regio, met bijzondere aandacht voor minderjarigen en kwetsbare groepen.
- Individueel sporten is belangrijk en heeft ook goede voorzieningen nodig. D66 wil daarom dat de gemeente zorgt voor **betere hardlooproutes** en **meer watertappunten**. Wij willen dat er in het PanoramaPark een **bootcamp plek met trainingsapparatuur** in de open lucht wordt gemaakt.

Sterke verenigingen staan aan de basis van succes

Sportverenigingen spelen een belangrijke rol in onze stad. Het is de plek waar je mensen ontmoet, waar je steun vindt en waar je samen prachtige resultaten haalt. En het is er natuurlijk ook heel gezellig. Als de sportverenigingen fit zijn, dan zijn hun leden dat ook! D66 werkt daar hard voor.

- D66 wil dat de kosten die de gemeente rekent aan de sportverenigingen **maximaal** met de inflatie meestijgen. Als we de kosten voor de verenigingen laag houden, kan de contributie ook laag blijven.
- De gemeente moet wat D66 betreft verenigingen financieel helpen bij het **isoleren van hun accommodaties**. Als er minder energie verspilt wordt, gaan de kosten omlaag. Dat geldt ook voor de faciliteiten van de gemeente zelf.
- Iedereen heeft meer ruimte nodig, maar die **ruimte is schaars**. D66 wil dat de bestaande sportaccommodaties, sporthallen en -velden blijven bestaan en verder uitbreiden waar mogelijk. Samen met de buurgemeenten willen wij regionaal de faciliteiten versterken.
- Als er nieuwe velden aangelegd moeten worden, wil D66 dat er gekozen wordt voor **kunstgras**. Op kunstgras kan vaker gesport worden dan natuurlijk gras en vergt minder onderhoud.
- Vanwege het **belang voor de samenleving** moet de gemeente verenigingen die het financieel zwaar hebben tijdelijk ondersteunen met subsidie en helpen om een plan voor de lange termijn te maken.

Topsport vergt topsteun!

Topsport inspireert. Het laat zien dat je met doorzettingsvermogen, samenwerking en gezonde discipline fantastische doelen kunt halen. D66 is trots op de topsporters in Leiden en de regio, zoals onze roeiers, rugbyers, voetballers en basketballers. Hun optimisme leidt ons naar een gezondere toekomst. D66 wil de topsporters goed ondersteunen.

- D66 wil van het **sportgala** een regionaal evenement maken om op die manier meer mensen en clubs in het zonnetje te zetten en om aandacht te vragen voor mooie initiatieven in de regio.
- Net als bij de accommodaties voor de breedtesport wil D66 dat topsport(accommodaties) over **de hele regio** verdeeld, ondersteund en georganiseerd worden. Met elkaar bereiken we meer.
- Wij waarderen het werk van het **topsportfonds**. Zij ondersteunen talenten en topsporters om een nog hoger niveau te halen. D66 vindt het belangrijk dat vrouwelijke topsporters dezelfde kansen krijgen als mannelijke topsporters.

1899 **Een leven lang gezond**

1900 Een goede gezondheid is niet vanzelfsprekend. Daar moet je hard voor werken. De gemeente kan
1901 daarbij helpen met een slimme inrichting van onze stad, goed beleid en financiële ondersteuning.

1902

1903 • D66 wil dat een **betere gezondheid de kern van het gemeentelijk beleid is**. In alle grote
1904 beleidsstukken verwachten wij minimaal een paragraaf over gezondheid en preventie van
1905 (mentale) ziektes.

1906

1907 • De openbare ruimte moet worden ingericht op een manier die **bewegen stimuleert**. D66 wil
1908 daarom dat de gemeente zorgt voor onder meer betere hardlooproutes, watertappunten,
1909 outdoor gyms en basketbalvelden.

1910

1911 • Gezond eten helpt om fit te blijven en vermindert het risico op ernstige ziekten. Wat baby's
1912 tussen de 4 en 12 maanden lekker vinden, lusten ze later ook graag. Daarom wil D66 dat de
1913 gemeente de **Baby Groente Tas** blijft aanbieden aan alle nieuwe ouders.

1914

1915 • D66 wil **integraal voedselbeleid** en dit meenemen in de omgevingsvisie, waarbij de inzet is om
1916 voor elke inwoner duurzaam en gezond voedsel lokaal toegankelijk te maken.

1917 **Zorg is altijd in de buurt**

1918 Dat zorg dichtbij huis is, is een essentiële voorwaarde voor fijn wonen én goede zorg. Daarom
1919 organiseert D66 zorg dichtbij en maken wij daarvoor ruimte in alle wijken.

1920

1921 • Wij pleiten voor **zorg in de buurt** door middel van laagdrempelige voorzieningen waar
1922 inwoners binnen kunnen lopen voor coaching, informatie en een luisterend oor. Indien
1923 gewenst zorgen buurtteams voor ondersteuning en hulp bij zorg- en welzijnsvragen. D66 staat
1924 voor een wijkgerichte aanpak: de ontwikkeling en uitvoering van plannen die aansluiten op
1925 lokale behoeften.

1926

1927 • D66 vindt projecten in buurten met inwoners, zorgverleners en andere partners in de wijk
1928 belangrijk, denk aan de **Vitality clus en het Bloesem project** in de Stevenshof. Samen leren we
1929 wat werkt in de buurt en verbeteren we de gezondheid door samen aan de slag te gaan. Wat
1930 goed werkt, zetten we langjarig door.

1931

1932 • D66 maakt **in elke wijk ruimte** voor huisartsen, apotheken, fysiotherapeuten, tandartsen en
1933 andere zorg. Ook bij nieuwbouwprojecten wordt hiermee rekening gehouden.

1934

1935 • D66 wil met huisartsen en verzekeraars onderzoeken of we patiënten beter over praktijken
1936 kunnen verdelen waardoor mensen **sneller een huisarts** vinden. En ook willen we kijken naar
1937 innovatieve oplossingen. Bijvoorbeeld zorg ook in de avonduren bieden. Dat is goed voor
1938 inwoners en maakt dat we meer mensen kunnen ondersteunen vanuit de bestaande
1939 voorzieningen.

- 1940 ● Met name het tekort aan ggz zorg en het toenemend aantal ouderen leidt tot extra druk bij
- 1941 **huisartsen**. Dit vraagt betere samenwerking met de gemeentelijke zorg vanuit het sociaal
- 1942 domein. Met de zorgverzekeraar, zorgverleners, sociaal domein en bijvoorbeeld de GGD
- 1943 HECHT willen we onderzoeken hoe tot oplossingen te komen.
- 1944
- 1945 ● Onderwijs, sportverenigingen en buurtinitiatieven zijn essentieel voor het vroegtijdig
- 1946 signaleren van problemen bij jongeren. Om die reden is voldoende structurele financiering
- 1947 voor het ondersteunen van jongeren noodzakelijk. Door **krachtige netwerken rondom**
- 1948 **jongeren** kan de jeugdzorg worden ontlast en krijgen jongeren laagdrempelige steun in hun
- 1949 eigen buurt.
- 1950
- 1951 ● Hoewel vrouwen langer leven, ervaren zij hun gezondheid vaak als minder goed. Hun
- 1952 gezondheid vraagt extra aandacht. In samenwerking met de GGD (HECHT) en huisartsen
- 1953 kunnen we extra aandacht geven aan bijvoorbeeld **zelftesten voor baarmoederhalskanker**.
- 1954
- 1955 ● D66 vindt het belangrijk dat bij jeugdhulp door verschillende organisaties wordt gewerkt aan
- 1956 overzicht om de inzet en de onderlinge samenwerking te versterken. Organisaties moeten
- 1957 elkaar niet tegenwerken en gezinnen moeten hulp krijgen, geen gedoe. Wij willen dat één van
- 1958 de (zorg)professionals optreedt als **regisseur jeugdhulp** en dient als vast aanspreekpunt te
- 1959 functioneren voor het kind en de ouders.
- 1960
- 1961 ● D66 ondersteunt het initiatief van de **Voorzorgcirkels**, een groep van 8 tot 12 buurtgenoten
- 1962 die vooraf afspreken dat ze op elkaar kunnen terugvallen in tijden van nood. Laagdrempelig en
- 1963 dichtbij. Via de sociale wijkteams stimuleert de gemeente het vormen ervan. Wij sluiten graag
- 1964 aan bij projecten die goed werken zoals het Bloesem project in de Stevenshof.
- 1965
- 1966 ● In een inclusieve gemeente is er ook ruimte voor ouderen met (beginnende) dementie. Wij
- 1967 willen dat Leiden ernaar streeft om een dementievriendelijke gemeente te worden. Zet
- 1968 daarvoor in op **goede zorg en ondersteuning aan dementerenden en hun mantelzorgers**,
- 1969 wees alert op signalen uit de directe omgeving van deze groep en faciliteer gerichte steun aan
- 1970 dementerenden.
- 1971
- 1972 ● Om **eenzaamheid te voorkomen**, zijn er buurthuizen, bibliotheken, ontmoetingsplekken en
- 1973 gemeenschappelijke activiteiten nodig. De sociale wijkteams zijn hierbij onmisbaar en wij
- 1974 geven hen daarvoor tijd, ruimte en geld.
- 1975
- 1976 ● Omdat de wereld van zorgaanbieders soms een doolhof lijkt, introduceert de gemeente de
- 1977 **sociale makelaar** bij het bewonersloket. Daar worden inwoners geholpen om passende hulp
- 1978 of zorg te vinden. Als de inwoner dat wil, organiseert de makelaar ook meteen de zorg.
- 1979 **Wij zorgen voor onze mantelzorgers!**
- 1980 Zorg krijgen is fijn, maar niet altijd makkelijk. Hoe lief en vriendelijk die wijkverpleegkundigen,
- 1981 thuiszorgers en huisartsen ook zijn, er komen vreemden in je huis en aan je lichaam. Mantelzorg kan
- 1982 dan zo fijn zijn. Deze belangrijke en zware taak, verdient onze volle steun!

- 1983 • D66 is blij dat de Inluzio mantelzorgers helpt! In een **netwerk voor mantelzorgers** en via de
- 1984 **mantelfoon** kunnen ze af en toe even stoom afblazen en steun vinden.
- 1985
- 1986 • De gemeente moet mantelzorgers wijzen op de mogelijkheid via de WMO **tijdelijke**
- 1987 **vervanging of aanvulling** te regelen, zodat de mantelzorger zelf rust kan nemen.
- 1988
- 1989 • Mantelzorgers zijn onmisbaar. D66 wil dat de gemeente als goede werkgever actief **eigen**
- 1990 **medewerkers ondersteunt** die mantelzorgen. Wij stimuleren andere werkgevers dit ook te
- 1991 doen.
- 1992
- 1993 • In de uitvoering van de WMO wil D66 aandacht voor zelfregie. Mensen moeten zo lang
- 1994 mogelijk **zelf beslissingen kunnen nemen** over hun eigen leven, de vorm van ondersteuning
- 1995 en door wie ze ondersteund worden.
- 1996
- 1997 • Zorgprofessionals **werken samen** met mantelzorgers en houden daarbij zoveel mogelijk
- 1998 rekening met de mogelijkheden van de mantelzorger en de wensen van de verzorgde. De
- 1999 gemeente contracteert zorgorganisaties die op deze manier werken.

10. De democratie, dat zijn wij

De democratie, dat zijn wij. De gemeente is immers van en voor ons allemaal. Daarom mogen inwoners verwachten dat de gemeente ze serieus neemt. Inwoners weten vaak zelf goed wat er nodig is in het dorp, hun wijk of buurt. Betrokken inwoners verwachten diezelfde betrokkenheid van de gemeente. D66 wil een gemeente die begrijpelijke taal spreekt, die luistert, die zorgt dat ook jouw belang wordt gezien, eerlijk is over de keuzes die ze maakt, maar ook knopen doorhakt nadat alle belangen goed in beeld zijn gekomen. D66 werkt al jaren aan verbeteringen op dit terrein: wij willen dat de gemeente hier volop mee doorgaat. Verder willen we dat de dienstverlening door de gemeente de mens centraal stelt. Geen van het kastje naar de muur, maar snel, duidelijk en begrijpelijk worden geholpen. Meedenken en servicegerichtheid staan voorop in alles wat de gemeente doet. Wij willen een overheid die inwoners als mens ziet en de menselijke maat terugbrengt, of het nu gaat om e-mails beantwoorden, vergunningen verlenen, uitkeringen of jeugdzorg verzorgen: de inwoner of ondernemer moet centraal staan.

D66 wil ook dat inwoners gebruikmaken van hun stemrecht. Ieders stem telt, en die moet worden gehoord. Maar democratie is meer dan de wil van de meerderheid. Wij vinden het ook belangrijk dat de rechtsstaat wordt beschermd. Dat betekent dat de verantwoordelijkheid die we aan onze bestuurders via verkiezingen toevertrouwen integer wordt uitgeoefend en gecontroleerd wordt. Niet alleen via verkiezingen, maar ook door openbaarheid, vrije lokale pers en een kritische gemeenteraad waaraan verantwoording wordt afgelegd. Individuele rechten van minderheden moeten worden beschermd. Juist in tijden waarin mensen afhaken of zich niet gehoord voelen, wil D66 de democratie naar de mensen brengen en de rechtsstaat versterken — van het gemeentehuis tot in de wijk en in de buurt. Zodat iedereen de kans krijgt om mee te doen.

DOELSTELLINGEN

- D66 wil bestuur mét inwoners, organisaties en ondernemers.
- D66 wil dienstverlening die de mens centraal stelt.
- D66 wil de rechtsstaat beschermen.

D66 wil effectief bestuur mét inwoners, organisaties en ondernemers

D66 staat voor een open bestuurscultuur waarin inwoners vanaf het begin worden betrokken bij belangrijke beslissingen. Investeren daarin leidt tot betere besluiten en meer draagvlak. Inwoners beschikken over kennis en expertise: maak daar gebruik van! Ook voor de hulp die ze nodig hebben. Dat vergroot de kwaliteit en vermindert de kans op procedures. Het gaat dus niet alleen over het vinden van draagvlak voor oplossingen, maar begint al bij de formulering van de probleemstelling en het organiseren van een goed participatieproces. Essentieel daarbij is dat informatie begrijpelijk wordt gedeeld, voor iedereen toegankelijk is, dat duidelijk is wat wel en niet ter discussie staat en hoe besluiten worden genomen.

- Elke gemeente beschikt over een **participatiehandvest** “de menselijke maat centraal” waarin het bovenstaande wordt duidelijk gemaakt, en die in overleg met inwoners wordt gemaakt en aangepast. Bestaande handleidingen worden op effectiviteit op ineffectiviteit beoordeeld en waar nodig aangepast.
- Alle ambtenaren die met participatie of anderszins met inwoners, ondernemers of organisaties te maken hebben, krijgen een regelmatige **training in bejegening**. Raadsleden worden hierin op aangepaste wijze meegenomen. Ook voor hen is dit relevant in verband met hun verantwoordelijkheden.
- We willen experimenteren met een **Burgerbegroting of een wijkbegroting**. Daarbij krijgen betrokken inwoners of organisaties de ruimte om binnen kaders van de gemeente geld te besteden. Dat kan bijvoorbeeld bij wijkontwikkeling een mooi instrument zijn.
- Steeds meer jongeren ervaren politiek als een ‘ver van hun bed show’. Ze willen wél bijdragen, maar voelen zich vaak buitengesloten van echte invloed. D66 wil **jongeren actief betrekken** bij het lokale beleid. We pleiten voor een volwaardige Jongerenraad, met rechtstreekse lijnen naar de gemeenteraad, zodat hun ideeën structureel worden meegenomen.
- In samenwerking met scholen willen we scholieren kennis laten maken met **politiek en burgerschap**: niet alleen via lessen, maar ook door deelname aan debatten of simulaties van raadsvergaderingen. Bestaande initiatieven worden beoordeeld en voortgezet. Denk aan de **jeugdgemeenteraad** en de **jeugdburgemeester**. Wij willen dat elke jongere in de gemeente weet hoe ze de gemeenteraad en wethouders kunnen benaderen.
- D66 is voor een **raadplegend of beslissend referendum** over vragen die duidelijk gesteld kunnen worden. Daarom evalueren en actualiseren we de referendumverordening. Dit doen we natuurlijk in samenspraak met de samenleving!
- D66 staat voor een gemeente die bij het maken van beleid, het uitvoeren van plannen of het handhaven van regels **altijd eerst in gesprek gaat** met de inwoners en ondernemers, voordat bevoegdheden worden ingezet.

- 2072 • **De stad, het dorp en de wijk in.** Democratie floreert als volksvertegenwoordigers zichtbaar
2073 zijn. D66 vindt dat raadsleden door moeten gaan om inwoners op te zoeken: naar
2074 buurthuizen, scholen, ondernemers, sportverenigingen, maatschappelijke instellingen en zorg.
2075
- 2076 • Wij zullen **openbare fractievergaderingen** organiseren, toegankelijk voor alle inwoners, niet
2077 alleen op het gemeentehuis, maar ook op locaties in wijken en buurten. Zo maken we politiek
2078 tastbaar en uitnodigend.
2079
- 2080 • De verschillende fracties van D66 in de regio willen 1 x per half jaar **regionaal vergaderen** om
2081 zó samen te werken aan de belangen van inwoners en ondernemers: zij gebruiken de regio als
2082 één gebied, zonder grenzen.
2083
- 2084 • Binnen D66 Leidse regio zijn er D66-themacommissies die fungeren als **actieve denktanks**
2085 waarin inwoners, experts en raadsleden samen optrekken. Ze verrijken het debat en
2086 versterken de morele en inhoudelijke basis van ons raadswerk. Het staat leden en inwoners
2087 vrij om hier aan deel te nemen.

2088 **D66 wil een betere dienstverlening**

- 2089 Inwoners maken elke dag gebruik van of zijn zelfs afhankelijk van diensten van de gemeente.
2090 Uitkeringen krijgen, een paspoort vernieuwen, informatie opvragen, e-mails en brieven schrijven,
2091 huisvuil ophalen, een vergunning aanvragen. Zij willen niet van het kastje naar de muur worden
2092 gestuurd. Zij willen op tijd antwoord en willen begrijpen wat de gemeente schrijft en wat de
2093 gemeente doet. Zij willen tijdig een vergunning om een bedrijf te starten of een woning te
2094 verbouwen. Wij willen dat iedereen met respect, tijdig, begrijpelijk en behoorlijk wordt behandeld.
2095
- 2096 • Elke gemeente formuleert een **handvest dienstverlening** “*De menselijke maat centraal*”. Die
2097 moet zowel fysiek als digitaal laagdrempelig en begrijpelijk zijn zodat inwoners, bedrijven en
2098 organisaties snel en goed geholpen worden bij vergunningen, informatieverzoeken en
2099 uitkeringen. Het moet mogelijk zijn een ambtenaar aan de lijn te krijgen die de zaak
2100 behandelt. De menselijke maat staat centraal.
2101
 - 2102 • Ambtenaren worden getraind in wat **goede bejegening** van inwoners betekent en hoe je als
2103 organisatie leert. Dit maakt ook deel uit van het systeem van personeelsbeoordeling en -
2104 ontwikkeling.
2105
 - 2106 • Een overheid die je niet kunt bereiken, is geen betrouwbare partner. D66 wil een gemeente
2107 die fysiek én digitaal laagdrempelig is. Wijkregisseurs en projectleiders moeten herkenbaar en
2108 bereikbaar zijn en blijven. Daarom investeren we in vast werk bij de gemeente en **vaste**
2109 **aanspreekpunten** zodat bewoners te maken hebben met bekende gezichten die de stad, het
2110 dorp én de wijk echt kennen.
2111
 - 2112 • Wij openen een **kastje-muur-loket** bij de gemeente, zodat er een plek is waar je als inwoner in
2113 ieder geval geholpen wordt. Wij starten een proef waarbij 100 inwoners een **persoonlijke**
2114 **ambtenaar** bij de gemeente krijgen die zorgt dat hun vragen op de juiste plek komen en
2115 beantwoord worden. Als dat werkt, krijgt iedereen een persoonlijke ambtenaar.

- 2116 • D66 wil **één ondernemersloket** waar elke ondernemer voor alle vragen terecht kan. D66 wil
 2117 experimenteren met een **vast ambtelijk contactpersoon** voor een ondernemer.
 2118
- 2119 • E-mails, chatberichten en brieven worden **tijdig en begrijpelijk** beantwoord. Vergunningen
 2120 worden tijdig afgegeven. Via een volgsysteem kun je nagaan hoe het met je aanvraag voor
 2121 bijvoorbeeld een bouwvergunning gesteld is (vergelijkbaar met het volgsysteem voor
 2122 bestellingen).
 2123
- 2124 • Het **Leiden International Centre** is het centrale contactpunt voor internationals en expats die
 2125 vragen hebben over een of meer gemeenten in de Leidse regio, onderwijsinstellingen (zoals
 2126 de British School), huisvesting en dergelijke.
- 2127 **D66 wil de rechtsstaat beschermen**
- 2128 Wij willen een bestuur dat integer en duidelijk is en verantwoording aflegt. Wij waarderen open en
 2129 transparante bestuurders die staan voor hun verantwoordelijkheid. Fouten maken mag, eerlijk zijn
 2130 moet. Onze bestuurders en volksvertegenwoordigers oefenen verantwoordelijkheid uit namens ons.
 2131 Wij willen dat daarop controle is, dat er verantwoording is.
 2132
- 2133 • Een gezonde democratie rust op het fundament van dualisme. College en raad hebben
 2134 verschillende rollen en dat moet zichtbaar blijven. D66 wil dat fracties verdeeld kunnen
 2135 stemmen en raadsleden zelfstandig hun afweging kunnen maken — ook binnen
 2136 coalitieafspraken. Een **onafhankelijke en kritische raad is essentieel**. We willen een
 2137 professionele, constructieve relatie tussen raad en ambtenaren. Duidelijke rollen, open
 2138 communicatie en wederzijds respect zijn hierbij leidend. Ambtelijke informatie en technische
 2139 ondersteuning bij bijvoorbeeld amendementen wordt zo veel mogelijk ter beschikking gesteld
 2140 aan raadsleden.
 2141
- 2142 • **Openheid**: informatie moet in beginsel voor iedereen toegankelijk zijn, en makkelijk
 2143 raadpleegbaar. Via klassieke kanalen en via social media. Wij vragen het college eenmaal per
 2144 jaar verslag te doen over de naleving van de Wet open overheid en de snelheid van de
 2145 behandeling van verzoeken.
 2146
- 2147 • D66 vindt lokale **onafhankelijke media en rechtspraak** belangrijk. Uitspraken van rechters
 2148 moeten **gerespecteerd** worden.
 2149
- 2150 • De structuur van het lokale bestuur moet voor inwoners te volgen zijn. Onder andere de
 2151 gemeenteraadsleden kunnen helpen om dit steeds weer uit te leggen. Op de site en op andere
 2152 manieren wordt **uitgelegd hoe de gemeente werkt**.
 2153
- 2154 • D66 wil **minderheden beschermen** en discriminatie tegengaan. **Radicalisering** willen we
 2155 tegengaan door vroegtijdige signalering via hulpverleners, onderwijs en zichtbare politie in de
 2156 wijk.
 2157
- 2158 • D66 vindt het belangrijk in **actie** te komen als de rechtsstaat in de knel komt.

11. Sterk door samenwerking: regionaal versterken van lokale kracht

Leiden maakt net als de gemeenten Oegstgeest, Leiderdorp, Voorschoten en Katwijk deel uit van de Leidse regio. Elk van deze gemeenten heeft een eigen karakter en identiteit die herkenbaar is voor haar inwoners. D66 vindt het belangrijk dat dit behouden blijft.

Tegelijkertijd zien we veel uitwisseling tussen de gemeenten. Mensen wonen in de ene gemeente, werken in de andere, gaan elders sporten, winkelen of ontspannen. Daarom is samenwerking tussen gemeenten essentieel. De afgelopen jaren zijn hierin al belangrijke stappen gezet. Op terreinen als mobiliteit, economie, onderwijs, jeugdzorg en duurzaamheid wordt er al intensief samengewerkt binnen de Leidse regio, met Katwijk en op grotere schaal binnen Holland Rijnland. De Leidse regio staat voor grote uitdagingen zoals energietransitie, klimaatverandering, mobiliteit en woningbouw. Individuele gemeenten kunnen deze vraagstukken niet alleen oplossen. Regionale samenwerking is noodzakelijk om deze uitdagingen het hoofd te bieden.

D66 wil deze samenwerking voortzetten en verder verdiepen. Soms betekent dat volledige overdracht van taken, zoals bij belastinginning. Soms plant de regio gezamenlijk, maar voeren de gemeenten lokaal uit, zoals bij woningbouw. En soms maken we gezamenlijk beleid en kopen we samen diensten in. Regionale samenwerking is ook belangrijk om investeringen aan te trekken die de hele regio vooruit helpen — zoals de ontwikkeling van Key region en Brainport Leiden.

Daarom pleit D66 voor een flexibele, taakgerichte samenwerking. Per opgave kiezen we de vorm die het meeste oplevert voor inwoners en ondernemers. Ook voor een sterke gezamenlijke lobby bij provincie, het Rijk en Brussel is een goede samenwerking belangrijk. Denk aan geluidsoverlast rondom Schiphol of hoogwaardig en toegankelijk openbaar vervoer door de hele regio. Een sterke regio is ook noodzakelijk voor onze positie ten opzichte van de ons omringende metropoolregio's Amsterdam-Schiphol en Rotterdam-Den Haag. D66 staat voor een sterke regio zonder de lokale kracht uit het oog te verliezen.

2187 **Samen komen we verder!**

2188 **D66 vindt regionale samenwerking belangrijk om te bereiken dat**

- 2189 ● kosten worden bespaard,
- 2190 ● investeringen worden aangetrokken waarvan de hele regio profiteert en
- 2191 ● inwoners in de regio in gelijke gevallen gelijk worden behandeld,
- 2192 ● voorzieningen op het terrein van bijvoorbeeld cultuur en sport beter worden verdeeld over de
- 2193 regio en
- 2194 ● woningen en infrastructuur goed worden gepland en georganiseerd.

2195

2196 **Wat gaan we daarvoor doen?**

- 2197 ● D66 wil dat gemeenteraden per taak aangeven wat ze verwachten van de samenwerking en
- 2198 hoe ze de controle daarop inrichten. **Lokale controle en sturing** blijft essentieel.
- 2199
- 2200 ● D66 wil dat gemeenten in hun besluitvorming rekening houden **met elkaar** en elkaars sterke
- 2201 punten benutten.
- 2202
- 2203 ● Wij spreken af dat de D66-fracties in de gemeenteraden met elkaar contact houden en
- 2204 **samenwerken** bij de voorbereiding en uitvoering van besluiten.
- 2205
- 2206 ● D66 wil dat bij regionale samenwerking **goede dienstverlening** aan burgers en bedrijven
- 2207 centraal staat. We sluiten aan op hoe ondernemers en inwoners de regio dagelijks gebruiken.

12. Financiën

Een gezonde financiële huishouding is de basis voor goed lokaal bestuur. Elke euro die de gemeente uitgeeft, moet bijdragen aan een duurzame, leefbare en sociale stad en regio. D66 kiest voor solidariteit, transparantie en toekomstgericht investeren. Wij willen dat de begroting structureel sluitend is, zonder bezuinigingen op de fundamenteën van onze samenleving: duurzaamheid, leefbaarheid en sociale zekerheid.

De inkomsten van gemeenten bestaan grotendeels uit het gemeentefonds, subsidies, lokale belastingen en opbrengsten uit grondexploitaties en dividenden. Met de herziening van het gemeentefonds gaat de gemeente Leiden erop vooruit, terwijl Voorschoten en andere randgemeenten inleveren en scherpere keuzes moeten maken. Dat vraagt om zorgvuldige afwegingen, vooral bij voorzieningen als sporthallen, zwembaden en buurthuizen.

Wij willen werken volgens goede financiële spelregels

- Investerings worden vooral gericht op toekomstbestendigheid;
- Belangrijke voorzieningen blijven behouden;
- Er wordt realistisch geraamd voor de begroting (geen 'lucht' in de budgetten);
- Meevallers vallen vrij naar de algemene middelen; tegenvallers worden opgevangen in het eigen begrotingshoofdstuk; de gemeente kan hier -goed gemotiveerd- van afwijken;
- Subsidies zijn geen recht en worden in principe alleen verstrekt voor een afgebakende periode en als de ontvanger aantoonbaar bijdraagt aan gemeentelijke doelen. Bovendien gebeurt de verstrekking van alle subsidies in openbaarheid en volgens dezelfde beleidsregels.
- De gemeente brengt financiële **risico's** en beheersingsmaatregelen in kaart.

Op financieel gebied bereikt D66

- **Een structureel gezonde begroting en buffers:** we zorgen voor een meerjarenbegroting die structureel sluitend is en bouwen reserves op om schokken op te vangen.
- **Solidariteit tussen gemeenten:** voorzieningen worden zoveel mogelijk gedeeld. Alle gemeenten dragen bij aan voorzieningen die buiten de eigen grenzen gebruikt worden, voor zover dat niet vanuit het gemeentefonds wordt vergoed. Bij de voorbereiding en planning van die voorzieningen worden andere gemeenten vroegtijdig betrokken.
- We onderzoeken hoe we onze gezamenlijke **financiële weerbaarheid** kunnen versterken.
- **Transparantie en verantwoording:** inwoners moeten eenvoudig kunnen zien waar hun belastinggeld naartoe gaat. We vergroten inzicht door helder te communiceren en te verantwoorden.
- **Eerlijke lastenverdeling:** de lasten worden zo verdeeld dat mensen met een smalle beurs niet onevenredig zwaar worden geraakt. We zetten in op ruimhartig gebruik van kwijtscheldingsregelingen voor deze doelgroep.

- 2248 • **Duurzaamheid, leefbaarheid en sociale zekerheid gaan voor:** als er gekozen moet worden,
2249 verhogen we liever de belastingen dan dat we bezuinigen op deze kernwaarden.
2250
- 2251 • **Stimuleren van duurzaamheid:** we stimuleren het maken van duurzame keuzes door
2252 voorlichting en financiële prikkels o.a. in afvaltarieven.
2253
- 2254 • **Investeren in de toekomst:** we investeren gericht in woningbouw, verduurzaming en
2255 vergroening, verkeer en vervoer, en onderwijs. Daarbij benutten we innovatieve
2256 financieringsvormen zoals revolverende fondsen, zodat opbrengsten uit duurzame
2257 investeringen opnieuw kunnen worden ingezet.
2258
- 2259 • **Bescherming van kwetsbaren:** uitkeringen en andere ondersteunende maatregelen blijven op
2260 peil. We kijken daarbij niet alleen naar de instroom, maar ook naar de uitstroom: niet langer
2261 behandelen dan nodig en effectief is. We willen verder meer preventie en meer en betere
2262 samenwerking tussen partners in het sociaal domein bij de ondersteuning aan inwoners. De
2263 stem van de kinderen en ouders speelt daarin een belangrijke rol.
2264
- 2265 • **Voorzieningen zorgvuldig afwegen:** elke gemeente bepaalt welke voorzieningen prioriteit
2266 hebben en zoekt combinaties waar mogelijk, zoals het delen of samenvoegen van sport-,
2267 cultuur- en maatschappelijke voorzieningen.
2268
- 2269 • **Regionale samenwerking:** Door samen te werken kunnen we het potentieel van de hele regio
2270 benutten om het leven van iedereen in de Leidse regio beter te maken. Door samenwerking
2271 besparen we kosten, kunnen we meer geld aantrekken en kunnen we gericht investeren in de
2272 ontwikkeling van bijvoorbeeld het brainport. We stellen hierbij duidelijke plafonds zodat
2273 gemeenten zeggenschap houden.
2274
- 2275 • **Publiek geld = publieke waarde:** opbrengsten uit deelnemingen, grondexploitatie of
2276 dividenden zetten we uitsluitend in voor maatschappelijke doelen zoals duurzaamheid,
2277 leefbaarheid en sociale zekerheid.
2278
- 2279 • **Digitale efficiëntie:** we investeren in digitalisering en efficiënte processen, zodat we middelen
2280 vrij spelen voor voorzieningen en ondersteuning van inwoners.
2281
- 2282 • **Kostenbewuste subsidies:** subsidies toetsen we periodiek op effectiviteit. Wat niet meer
2283 bijdraagt aan maatschappelijke doelen, wordt afgebouwd.
2284
- 2285 • **Duurzaam en sociaal inkopen:** bij aanbestedingen kijken we niet alleen naar prijs, maar ook
2286 naar maatschappelijke en ecologische waarde.
2287
- 2288 • **De inwoner wordt betrokken:** inwoners krijgen meer invloed op de begroting, bijvoorbeeld
2289 via participatief budgetteren voor wijkprojecten en voorzieningen.

ONZE DRIJFVEREN

Samen zorgen we voor vrijheid

‘Je bent pas écht vrij als iedereen vrij is.’

Vrijheid betekent dat iedereen zichzelf mag zijn, mee mag doen en een stem krijgt. Vrijheid is niet alleen voor een paar mensen, maar voor ons allemaal. Daarom laten we niemand vallen. We helpen elkaar en zorgen dat verschillen ons sterker maken. Vrijheid bestaat juist dankzij die verschillen. Daarom strijdt D66 altijd voor gelijke kansen en gelijke rechten – voor iedereen, overal.

Vrijheid vraagt verantwoordelijkheid

Vrijheid kan niet zonder zorg voor elkaar. Je eigen keuzes maken betekent ook rekening houden met anderen. Daarom beschermen we onze democratie en verzetten we ons tegen ongelijkheid, discriminatie en uitsluiting. Vrijheid betekent ook dat we goede wetten en regels hebben die voor iedereen werken. Zo bouwen we aan een samenleving met solidariteit en rechtvaardigheid.

Vrijheid voor de toekomst

Vrijheid is niet alleen voor vandaag, maar ook voor morgen. De keuzes die we nu maken, bepalen of onze kinderen en kleinkinderen ook vrij kunnen leven. Daarom kiest D66 voor duurzame energie, groene buurten en een gezonde economie die goed is voor mens én natuur. Vrijheid mag nooit ten koste gaan van anderen of van toekomstige generaties.

Vrijheid is ook doen wat juist is

Vrijheid is meer dan doen wat je wilt. Het gaat ook om doen wat juist is. Bij D66 geloven we dat mensen keuzes maken vanuit hun geweten. Dat vraagt moed: eerlijk zijn, verantwoordelijkheid nemen en niet weggijken. Vrijheid betekent ook ruimte geven aan nieuwe ideeën en aan mensen die initiatief tonen. Zo bouwen we samen aan een samenleving die recht doet aan iedereen.

De belofte van D66

Deze pijlers vormen samen de belofte van D66: een vrije, sociale en toekomstgerichte samenleving, gebaseerd op vertrouwen en respect voor elkaar.